

Vastaggallyú körte és rokonai – *Pyrus nivalis* JACQ. agg.

Nevezéktan

Szinonim nevei: *Pyrus communis* L. subsp. *nivalis* (JACQ.) GAMS, *P. eriopleura* REICHENBACH, *P. nivalis* JACQ. var. *typica* K. SCHNEIDER

Magyar társnevei: molyhos körte, molyhoslevelű körte, hókörte, gyapjas körte; népi nevei: bőrkörte, dereskörte, őszkörte

A *Pyrus* nemzetségnév a latin köznyelvi alakból származik, míg a szintén latin *nivalis* fajnév jelentése havasi, hóvidéki, amely nem az élőhelyére, hanem termésének késői érésére utal, miként a magyar hókörte társneve is (BARTHA, 1987; WITAŠEK, 1904). Az érvényben lévő fajleírás Nicolaus Jacquintól, 1774-ből származik.

Rendszertani helyzet

A vastaggallyú körte a *Pyrus* L. nemzetség *Pontica* DECAISNE szekciójába tartozik, amely az 5 bibeszálú, érés előtt nem barna termésű, maradó csészéjű, rendszerint vastag hajtású, keskeny levelű, sűrűn molyhos virágzatú és késői virágzású fajokat foglalja magába. A szekció három alszekciójából e faj a *Pontica* DECAISNE emend. TERPÓ (syn.: *Argyromalon* FED.) alszekcióba tartozik, amelyre az általában rövid levéllyelű, nyélrefutó levélvállú, sűrűn molyhos levélszőrzetű fajok a jellemzőek, s mintegy 10 fajt sorolnak ide. Az alszekció fajai a Mediterraneumra, Kis-Ázsiára, Kis-Kaukázusra jellemzők (FEDOROV, 1954; BATIZ, 2000).

A *Pyrus* nemzetség taxonómiája rendkívül bonyolult, s ez igaz a vastaggallyú körtére is. A *Pontica* szekció fajainak többsége részt vett a kultúrába vont fajták (nemes körték) kialakításában, így az egyes fajokat rendszerint areájukon kívül (szubszpontán módon) is megtaláljuk. A vad fajok egymással és a termesztett körtékkel is előszeretettel hibridizálódnak, az introgresszió folytán változatos utódnemzedékek jönnek létre. A *Pyrus nivalis* eredetét tekintve megoszlanak a vélemények. Egyesek (pl. WITAŠEK, 1904; SCHNEIDER, 1906; TERPÓ, 1960, 1976) szerint valószínűleg a *Pyrus elaeagnifolia* PALL.

fajból származik, abból vezethető le, és nem hibrid eredetű. Mások (pl. KOCH, 1869) szerint a *Pyrus pyraster* BURGSD. és a *P. elaeagnifolia* PALL. hibridje, megint más vélekedések (pl. FOCKE, 1894) nyomán a *Pyrus communis* L. és a *P. amygdaliformis* VILL. kereszteződéséből jött létre. Vannak, akik (pl. HEGI, 1923) a *Pyrus communis* L. egyik alfajának [*Pyrus communis* L. subsp. *nivalis* (JACQ.) GAMS] tekintik.

A Magyarországon élő populációk szisztematikai elemzését az is megnehezítette eddig, hogy a TERPÓ (1960) által leírt nagyszámú infraszpecifikus és hibrid taxon általa gyűjtött herbáriumi lapjai csak mostanában lettek hozzáférhetőek, s a holo- és izotípusok kijelölése most van folyamatban.

Morfológiai jellemzés

A bemutatás BARTHA (1998), BATIZ (2000) és TERPÓ (1960) nyomán készült.

A vastaggallyú körte közepes termetű, 8–15(–17) m magasra növő fa, koronája tömött, rendszerint gömb alakú. Kérge többnyire hosszában repedezett, világos szürkésbarna színű, ágai merevek, felálló, hajtásrendszere rendszerint nem tövises, vagy ritkábban kevésbé tövises gallyakkal. Gyökerei vastagok, az oldalgökerek kisszámúak, jellemzője a nagymérvű gyökérsarj-képzés, mely révén nagyobb sarjtelepek is létrejöhetnek.

Vesszeje feltűnően vastag, 8–10 mm átmérőjű, lekopaszodó és barnásfekete vagy szürke színű. Rövidhajtásai keskeny levélripacsoktól gyűrűzöttek, csúcsukon egy magánosan álló rügy van. Rügyei nagyok, gömbölydedek vagy kúposak, sötétbarnák, a csúcsrügy 6–9 mm, a hónaljrygű 5–7 mm hosszú, utóbbi a szártól elálló. A rügypikkelyek lazán állók, háromszögletűek, a külsők sárgásszürkén molyhosak, a belsők kopaszak. A rügyekben lévő fiatal levelek mindkét széle begöngyölt.

Hajtásai vastagok, fiatalon fehéren molyhosak. Jellemző rá a heterofillia, ugyanazon a fán különböző levélformák találhatóak, mások az első és a későbbi levelek, valamint a hosszú- és a rövidhajtások levelei. Levelei visszás-tojásdadok, visszástojásdad-lándzsásak vagy elliptikus-tojásdad alakúak, (4)5–8(9) cm hosszúak és (2–)3–4(–4,5) cm szélesek. A levélváll ék alakú, esetenként hosszan nyélrefutó, a levélszél ép, esetenként csak a csúcs felé jelentéktelenül csipkés, a levélcsúcs tompa, majdnem levágott (első sorban az első leveleknél) vagy gyakran kis hegyben végződik (főként a későbbi leveleknél). A levéllemez vastag, bőrnemű, sötétzöld, fiatalon mindkét oldalon szürkésfehéren molyhos, később felül lekopaszodik, legfeljebb csak az erek mentén szőrös, fonáka maradandóan fehéresszürkén

molyhos (amely letörölhető), ritkábban kopaszodó. A levélnyel 8–50 mm hosszú, a levéllemezhez hasonlóan szürkésfehéren molyhos, az első leveleknél rövidebb, a későbbi leveleknél hosszabb. A levélnyel az először megjelenő leveleknél feltűnően rövid, a későbbi leveleknél már hosszabb. Pálhái kicsinyek, szálasak, hegyesek, korán lehullók. Őszi lombszíneződése sárgán át sötét vörösrősebe megy át, néha narancsvörös színű.

Virágai a rövidhajtások csúcán sátorozó fürtökben nyílnak, a virágzat 6–9(–16) tagú. A virágok nagyok, 25–30(–40) mm átmérőjűek, a szíromlevelek lapát alakúak, (12–)14–17(–20) mm hosszúak és (9–)12–14 mm szélesek, hirtelen elkeskenyedő körömmel ízesülnek a vacokhoz, fehérek, de virágzásig a csúcsi részükön rózsaszínűek, a bimbóban fedelékesen helyezkednek el. Csészelevelei háromszög alakúak, 6–8 mm hosszúak, 3–4 mm szélesek, a vacokkal és a virágkocsánnyal együtt sűrűn molyhosak. A porzók három körben helyezkednek el, számuk (25–)30, a porzósálak fehérek, virágzás előtt befelé görbülők, a portokok sötétvörösek. A bibeszálak szabadok, számuk 5, alapi részük szőrös, aljukon a vacok gyűrűszerű duzzanata veszi körül őket. A virág szaga trimetilaminra emlékeztet.

Termése változatos alakú, gömbölyded, lapított gömbölyded (alma), pörgettyű vagy nyakas-körte alakú, 2,5–4(–5) cm átmérőjű, sötétzöld vagy sárgászöld színű, ritkán a napsütötte oldalon piros pontokkal tarkított, a csésze a termésen fennmarad. A termés kősejteket tartalmaz, ezek zárt zónája miatt (ami a magház körül helyezkedik el) alig zsugorodik össze. A terméskocsány olyan hosszú vagy hosszabb, mint a termés, hossza 10–53 mm, molyhos. Magjai feketék és fényesek. A termés többnyire ehető, édeskes.

Változatosság

A *Pyrus nivalis* esetében három alfaj különíthető el, melyek közül kettő hazánkban nem él (TERPÓ, 1960):

subsp. *nivalis* – a törzs alfaj típuslelőhelye Ausztriában van, nálunk ez az alfaj nem található.

subsp. *slavonica* (KIT.) BARTHA comb. nov. (**hic designatus**) (*Pyrus slavonica* vel *albicans* KITAIBEL apud JÁVORKA, *P. nivalis* JACQ. f. *slavonica* (KIT.) JÁV., *P. nivalis* JACQ. var. *slavonica* (KIT.) TERPÓ, *P. bulgarica* KUTHATH. et SACHOK.) – JÁVORKA (1915) közli ezt a taxont Kitaibel herbáriumára (BP № XIV. 201.) és KANITZ (1863) feldolgozása alapján („Ad arcem vetustam non procul Nassica in Slavonia.”) Szerinte a *P. elaeagnifolia* PALL. fajhoz közeledik keskenyebb, aránylag vastagon molyhos leveleivel. TERPÓ (1960) előbb változatként, később (TERPÓ, 1985, 1992) faji rangon tárgyalta. Hazánkban nem található, típuslelőhelye Szlavóniában (Nasic) van. PÉNZES (1949) a *Pyrus elaeagnifolia* PALL. faj alá tartozónak véli.

subsp. *orientalis* (TERPÓ) TERPÓ – TERPÓ (1960) előbb változatként kezelte, később (TERPÓ, 1992) alfaji rangra emelte. Nálunk élő alfaj.

Az alfajok fontosabb összehasonlító bélyegeit az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat – A *Pyrus nivalis* alfajainak jellemző morfológiai bélyegei TERPÓ (1960) és BARTHA (1998) után

Jellemző	subsp. <i>nivalis</i>	subsp. <i>slavonica</i>	subsp. <i>orientalis</i>
Levéllalak	visszás-tojásdad	hosszúakás, keskeny elliptikus vagy visszás- tojásdad	visszás-tojásdad vagy lándzsás
Levéllemez hossza	50–90 mm	40–55 mm	60–85 mm
Levéllemez szélessége	30–40 mm	18–25 mm	25–33 mm
Levélváll	hosszan nyélre futó, ék alakú	ék alakú	ék alakú
Levélcsőcs	erősen tompa, majdnem levágott és kis hegyben végződő	lekerekített vagy kissé hegyes	lekerekített, rövid kis hegyvel vagy hosszan kihegyezett
Levéllemez szőrözöttsége	felül gyéren szőrös, fonáka fehéresszürke szőrzetű	később is nemezes	felül kopaszodó, fonáka lisztesen sűrűn szőrös
Levélnyel hossza	8–20 mm	15–40 mm	20–55 mm
Termés alakja	lapított kerekded	pörgettyű alakú, hirtelen kocsányra futó	lapított gömbölyded
Termés nagysága	kb. 50 mm átmérőjű	kb. 25 mm átmérőjű	25–35 mm hosszú és 30–40 mm széles
Terméskocsány hossza	40–53 mm	36–40 mm	10–26 mm

A vastaggallyú körte nálunk élő alfajára (subsp. *orientalis*) nagyfokú változatosság jellemző, amely akár az egyedeken belül is megnyilvánul: különbség van a hosszú- és rövidhajtás levelei között, a virágzó stádium és termő stádium levelei között, az első és a későbbi levelek között, a fiatalabb egyedek és az idősebb egyedek levelei között. Főként a levelek alakja, nagysága, szőrözöttsége variál. Az idősebb egyedek körül rendszerint gyökérsarj eredetű fiatalabb egyedeket lehet találni. Utóbbiak levelei általában nagyobbak, szőrözöttebbek, hajtásrendszerük tövisesebb. Mindezek a sajátosságok is megnehezítik a fajon belüli taxonok azonosítását.

subsp. *orientalis* (TERPÓ) TERPÓ – A típustól (subsp. *nivalis*) szürke héjkérgével, keskenyebb (25–33 mm széles), visszás-tojásdad vagy lándzsás leveleivel, hosszabb (20–55 mm) levélnyelével, kisebb átmérőjű (28–33 mm) virágaival, kisebb (12–14 mm hosszú és 9–10 mm széles) szirmaival, rövidebb (10–26 mm) terméskocsányaival és korábban (augusztus végén, szeptember elején) érő terméseivel különbözik. Termése lapított gömbölyded, 25–35 mm hosszú és 30–40 mm széles. Szerzője korábban változat, később alfaji rangon tárgyalta (TERPÓ, 1960, 1992).

Az alfajon belül TERPÓ (1960) számos változatot írt le hazánkból, amelyek beazonosítása a részletes jellemzés ellenére az egyeden belüli morfológiai (főként levél-)változatosság miatt problematikus. A szerző az általa korábban (TERPÓ, 1960) formaként leírt taxonokat később (TERPÓ, 1992) változat rangra emelte. Bemutatásuknál a szerző nyomán az eredeti diagnózist közöljük, az elmúlt 15 évben tapasztaltak BÓHM ÉVA IRÉN megfigyelései.

var. *orientalis* – Korábbi lelőhelyei: Szentendre (Óvíz, Macskalyuk-oldal, Pismány, Papp-sziget) (TERPÓ, 1960). Mai helyzete a Szentendre–Visegrádi-hegységben: 2005-ben a „locus classicus” területét, a Macskalyuk-oldal délnyugati kitettséggű, meredek lejtőjét, nagyobb közép-dunai erdőpuszta-rétet (*Campanulo-Stipetum*) beépítették. A Pismány-hegyen lévő telken kiirtották a „bozótot”, a Pap-szigeten üdülőterületet alakítottak ki évtizedekkel ezelőtt. Egyetlen ismert példánya szintén beépítésre kijelölt terület közelében, út menti cserjésben él és bőven terem. Ezt az egy fát kivéve gyakorlatilag a természetközeli élőhelyeiről kipusztultnak tekinthető (BÓHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In Stipetum stenophyllae declivibus Macskalyuk-oldal supra oppidum Szentendre; solo andesitico.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700921)

var. *schilberszkyana* TERPÓ (Schilberszky-körte) – Levelei ék alakú vállból tojásdadok, visszás-tojásdadok vagy lándzsások, bőrneműek, szürkészöldek, 55–87 mm hosszúak és 20–40 mm szélesek, csúcsuk tompa, röviden kihegyezett vagy hegyes, szélük ép vagy a csúcs felé megnyúltan csipkés. A levél színe gyéren szőrös, a fonák nemezes (a szőrözöttség nem törölhető le). A levélnyel 15–32 mm hosszú, vastag, szőrös. A virágzati tartólevelek elliptikusak, a virágzat 11–16 tagú. A termések kúposak, sárgászöldek, néha pirossal futtatottak, 28–32 mm hosszúak és 29–35 mm szélesek. A kocsány 28–40 mm hosszú és 2–3 mm vastag. A termés augusztus végén érik. Őszi lombszíne vörös. Gyökérsarj hozama gazdag. Hajlamos a hibridizációra. Lelőhelye: Pomáz (Nagy-Kartália) (TERPÓ, 1960). Évtizedek óta nem hozott termést, két gyökérsarjtelepe ismert, amelyek azonban a hétvégi telkek, házak (helyenként ezek ma már állandó lakásul szolgálnak) közelsége miatt veszélyeztetett helyzetben vannak. A felelőtlenység (aszályban és erős szélben tűzgyújtás) miatt egyetlen állománya 2009 augusztusában csaknem megsemmisült, néhány méterrel délebbre sikerült megfékezni az avartüzet. A kertészeti forgalomban kapható 'Kartália' fajta ennek a változatnak a szelektálásából keletkezett. Dekoratív növény, tavaszi kihajtásakor

ezüstös levelei messziről világítanak, ősszel vörös lombszínűződése látványos (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In graminosis declivibus montis Nagykartália supra pagum Pomáz; solo andesítico.” (TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 701888)

var. *calvescens* TERPÓ – Levelei visszás-tojásdadok, sárgászöldek, 65–72 mm hosszúak és 29–35 mm szélesek, válluk ék alakú, csúcsuk lekerekített, rövid kis hegyvel vagy hegyes, szörszete augusztusban lekopaszodik. A levélnyel 24–41 mm hosszú. A termés kúpos, a kocsány 25–28 mm hosszú. Lelőhelye: Budapest (Hármashatárhegy: Csúcshegy) (TERPÓ, 1960). Az 1990-es évek végén néhány cserje nagyságú egyed, körülöttük kevés gyökérsarj élt a területen, már akkor kipusztulóban volt (BÖHM ex litt.).

var. *subcoriacea* TERPÓ – Levelei visszás-tojásdadok, sárgászöldek, vékonyak, 45–71 mm hosszúak és 25–40 mm szélesek, válluk homorúan nyélrefutó, ék alakú, szélük többnyire ép, csúcsuk hegyes. A szín lekopaszodik, a fonák később is sűrűn molyhos marad. A levélnyel 15–40 mm hosszú, molyhos. A termés ismeretlen. Sok gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Pomáz (Kis-Kartália, Kis-Csikóvár) (TERPÓ, 1960). Bekerített és elhagyott hétvégi telken és annak kerítése mentén kipusztulással veszélyeztetett volt már az 1990-es évek végén a Kis-Kartálián. A Kis-Csikóváron nem került elő (BÖHM ex litt.).

var. *borosiana* TERPÓ (Boros-körte) – Levelei lándzsásak, elliptikusak vagy visszás-tojásdadok, bőrneműek, szürkészöldek, 45–55 mm hosszúak és 22–38 mm szélesek, válluk ék alakú, egyenlőtlen, szélük ép, csúcsuk lekerekített, rövid hegyvel. A fonák sűrűn szőrös. A levélnyel szőrös, 25–40 mm hosszú. A termés gömbölyded. Gyökérsarjakat fejleszt, gyökerei nagyon törékenyek. Lelőhelye: Budapest (Remete-hegy) (TERPÓ, 1960). Közvetlenül a Remetei-szurdok felső peremén él, fokozottan védett területen, elsősorban az aszály és a tűz veszélyezteti. Néhány gyökérsarja került elő az 1990-es évek végén (BÖHM ex litt.).

var. *canaliculata* TERPÓ (Pécsini körte) – Levelei lándzsásak, néha visszás-tojásdadok, csatornásak, 60–70 mm hosszúak és 28–33 mm szélesek, válluk széles ék alakú, inkább kissé lekerekített, szélük ép, csúcsuk hegyes, színük gyéren, a fonák szürkén szőrös. A levélnyel 24–37 mm hosszú. A virágzat összetett, 9–22 tagú. A termés kúpos, 22–28 mm hosszú és 25–30 mm széles, savanyú. A terméskocsány 22–26 mm hosszú. Őszi lombszínűződése vörös. Gyökérsarjhozama gazdag, az 50 cm-es sarjak is termőre fordulnak, az oldalgyökerek száma viszonylag sok. Bőven termő. Lelőhelye: Szentendre (Pécsin = Petyina) (TERPÓ, 1960). A területen hétvégi telkeket parcelláztak, sok az állandó lakásnak is alkalmas épület, az utcát lebetonozták, a villányt és a vizet bevezették. Szinte áthatolhatatlan bozótban él, elsősorban a tűz és az illegális hulladéklerakás veszélyezteti, illetve a beépítés. 2009 őszén a nagy aszályban is hozott termést (BÖHM ex litt.).

var. *danubialis* TERPÓ (Dunai körte) – Hajtásai vastagok (8 mm átmérőjűek), rügyei gömbölydedek, szőrösek. Levelei elliptikusak vagy visszás-tojásdadok, csatornásak, 55–67 mm hosszúak és 30–33 mm szélesek, válluk széles ék alakú, csúcsuk lekerekített vagy hegyes, a levél színe kopaszodó, a fonák sűrűn molyhos. A levélnyel 22–28 mm hosszú, szőrös. Termése kúpos, 30–35 mm hosszú és 35–40 mm széles, sárgászöld, fanyar. A

terméskocsány 10–20 mm hosszú. Őszi lombszínűződése sárga. Sok gyökérsarjat fejleszt, keveset terem. A sarjajtások levelei mindig csatornásak és rövid nyelűek. Lelőhelye: Leányfalu (Boldogtanya) (TERPÓ, 1960). Kipusztították. Már az 1990-es évek végén is csak egy nagyobb gyökérsarjtelepe élt a Sziklás-patak mély vízmosásának peremén, ezekre a közeli hétvégi telkekről folyamatosan hordták a szerves hulladékot (lenyírt fű, levágott gallyak stb.). 2006-ban beépítették a lelőhelyét (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In valle Hidegvizek dicto prope pagum Boldogtanya; solo andesitico.”
(BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700899)

var. *bereczkiana* TERPÓ (Bereczki-körte) – Hajtásai szürkék, vastagok, tövisesek, lecsüngők. Rügyei tojásdadok, hegyesek, molyhosak. Levelei lándzsásak, 60–80 mm hosszúak és 20–40 mm szélesek, válluk széles ék alakú, a csúcs felé csipkések, csúcsuk kihegyezett, a levél színe kopaszodó, a fonák sűrűn szőrös. A levélnyel 20–40 mm hosszú. A termés nyakas-körte alakú, erősen kősejtes, sárgászöld színű, 25–40 mm hosszú és 25–30 mm széles. A terméskocsány 15–35 mm hosszú. Őszi lombszínűződése vörös. Sok gyökérsarjat hoz, sarjai sűrű, szinte áthatolhatatlan körtecserjést alkothatnak. A gyökérsarjakon az oldalgyökek száma kevés. Nagyon szép látványt nyújt lombfakadás után, mert ezüstös színű levelei már messziről feltűnővé teszik. A cserjék nem hoznak termést, de a fa alakú sarjakon is csak néhány termés található. Lelőhelye: Leányfalu (Boldogtanya) (TERPÓ, 1960). Közvetlen veszélyben van, mert a környező összes közép-dunai erdőspusztá-rétet lakópark építésére jelölte ki és parcelláztatta ki a helyi önkormányzat (Felső-Boldogtanya lakópark). Ennek érdekében a Hidegvizek területén aszfaltozott, közvilágítással ellátott utat építettek, a telkeket bekerítették, a mély vízmosás peremén élő Bereczki-körte gyökérsarjain keresztül(!) földutat gyalultak a Sziklás-patak mély vízmosása felé. A mély vízmosás peremén, az akácban még él két idősebb fa, a gyökérsarjak tömege viszont kipusztulással veszélyeztetett (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In declivibus meridionalis vallis Hidegvizek, prope pagum Leányfalu.”
(BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700902)

var. *atroviridis* TERPÓ – Hajtásai feketések, nem tövisesek, molyhosak. A rügyek tojásdadok, a rügypikkelyek nagyon lazán állnak. Levelei viaszos-tojásdadok, sötétzöldek, csatornásak, néha hullámos szélűek, bőrneműek, 60–70 mm hosszúak és 32–42 mm szélesek, válluk gyengén lekerekített, színük kopaszodik, a fonák molyhos. A levélnyel 30–40 mm hosszú. A termés nyakas-körte alakú, sötétzöld színű, néha pirossal futtatott, 25–40 mm hosszú és 25–36 mm széles. A terméskocsány 14–30 mm hosszú. Gyökérsarjakat nem fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Saskó) (TERPÓ, 1960). Mivel országosan védett területen él, amely a Pílis Parkerdő Zrt. gondozásában van, helyzete megnyugtatónak látszik. Veszélyes lehet rá a földút szélesítése, a közeli hétvégi telkek felőli tűzveszély és illegális szerves hulladék lerakása, valamint a hosszan tartó aszály (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In declivibus montis Saskő supra oppidum Szentendre; solo andesitico.”
(TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700901)

var. *nudiclada* TERPÓ – Hajtásai vastagok, kopaszak, mereven felállók. Rügyei tojásdadok, kopaszak. Levelei hosszúkás visszás-tojásdadok, néha lándzsásak, 52–70 mm hosszúak és 24–37 mm szélesek, válluk kissé homorúan ék alakú, hosszan nyélrefutó, csúcsuk lekerekített vagy kissé kihegyezett, a szőrzet csak a fonákon maradó. A levélnyél 22–65 mm hosszú, kopaszodó. Termését nem ismerjük. Sok gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Tállya (Nagy-Hasznos) (TERPÓ, 1960). Az 1990-es évek végén még előkerült a lelőhelyén, a Tállya melletti Nagy-Hasznoson, felhagyott kőbánya felső peremén (BÓHM ex litt.).

var. *tokajensis* TERPÓ (Tokaji körte) – Hajtásai vékonyabbak, szürkésbarnák. A rügyek tojásdadok, molyhosak. Levelei visszás-tojásdadok, sárgászöldek, 40–55 mm hosszúak és 30–40 mm szélesek, válluk széles ék alakú, csúcsuk tompa, röviden kihegyezett, a levél színe kopaszodó, a fonák később is szőrös. A levélnyél 20–37 mm hosszú, szőrös. A termés gömbölyded vagy alma alakú, sárgászöld, ehető, 35–55 mm hosszú és 40–52 mm széles. A terméskocsány 28–36 mm hosszú. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Tállya (Nagy-Hasznos), Mád (Tiszamező) (TERPÓ, 1960). Az 1990-es évek végén még előkerült lelőhelyén, a Tállya melletti Nagy-Hasznoson, felhagyott kőbánya felső peremén (BÓHM ex litt.).

var. *pallidifolia* TERPÓ – Az ágak sárgásbarna színűek, vékonyabbak, tövisesek. A rügyek gömbölydedek, barnák, szőrösek. Levelei visszás-tojásdadok és lándzsásak, sárgászöldek, bőrneműek, 55–65 mm hosszúak és 22–38 mm szélesek, válluk homorúan ék alakú, csúcsuk lekerekített vagy hegyes, színük kopaszodó, a fonák molyhos. A levélnyél 27–40 mm hosszú. A termés pörgettyű alakú, hosszan kocsányra futó, sárgászöld színű, 20–32 mm hosszú és 15–25 mm széles, szeptember-októberben érkezik, nem ehető. A terméskocsány 25–35 mm hosszú. Őszi lombszínéződése vörös. Sok gyökérsarjat fejleszt. A gyökérsarjak egymástól távolabb fejlődnek ki és nem alkotnak sűrű bozótot. Lelőhelye: Szentendre (Tyukos) (TERPÓ, 1960). A keleties kitétséggű meredek lejtőn ösvény vezetett át, de az egész domboldal teljesen és sűrűn becserjésedett. Kérdéses, hogy hány példány él még ebben a bozótban, mivel az ma már átjárhatatlan (BÓHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In graminosis declivibus montis Tyukos supra oppidum Szentendre.”
(BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700902)

var. *polycarpa* TERPÓ – Hajtásai vastagok, gyéren tövisesek. Rügyei tojásdadok, kopaszodók. Levelei széles visszás-tojásdadok és lándzsásak, bőrneműek, világoszöld színűek, 45–72 mm hosszúak és 26–40 mm szélesek, válluk többnyire ék alakú, a levél széle a csúcs felé finoman csipkés, csúcsuk lekerekített és hegyes, a színe kopaszodó, a fonák molyhos. A levélnyél molyhos, 20–50 mm hosszú. Egy virágzatból több (2–6) termés fejlődik. A termés gömbölyded, hirtelen kocsányra futó, 24–30 mm hosszú és 25–32 mm széles. A kocsány molyhos, 2–3 mm vastag és 23–36 mm hosszú. Gyökérsarjakat fejleszt és rendkívül bőven terem. Lelőhelye: Gyöngyös (Sárhegy) (TERPÓ, 1960). Az 1990-es évek végén már nem sikerült megtalálni (BÓHM ex litt.).

További rokon *Pyrus* fajok

Pyrus salviifolia DC. – Zsályalevelű körte

Syn.: *Pyrus nivalis* JACQ. subsp. *salviifolia* (DC.) BINZ et THOMMEN, *P. nivalis* JACQ. var. *salviifolia* (DC.) ROUY et CAMUS, *P. communis* L. subsp. *salviifolia* (DC.) GAMS

Közepes termetű fa vagy nagyobb cserje. Gallyrendszere rendszerint tövises, vesszeje a *Pyrus nivalis*-énál vékonyabb, szürkén molyhos, rügyei kopaszodók. Levelei oválisak (a levélszélek hosszan párhuzamosak!), néha lándzsásak és kissé viaszos-tojásdadok, szürkészöldek, 40–60(70) mm hosszúak és 20–35 mm szélesek, a *Pyrus austriaca*-énál keskenyebbek, a levélváll lekerekített vagy széles ék alakú, a levélszél ép vagy a csúcs felé megnyúltan csipkés, a levélszél lekerekített, rövid kis hegyű vagy hegyes. A levéllemez felül fiatalon szürkén molyhos, később lekopaszodik, a fonák később is többnyire szürkén molyhos, néha kopaszodó. A levélnyel 20–50 mm hosszú, fiatalon molyhos. A bibeszálak száma 5, rendszerint kopaszak. Virágzási ideje: április-május. A termés pörgettyű vagy körte alakú, kocsányra futó, átmérője 15–30 mm, a csésze maradék. A termés-kocsány 20–30 mm hosszú. A *Pyrus nivalis*-tól kisebb és keskenyebb leveleivel, ill. hosszabb levélnyelével különül el. Napos helyeken, lejtőkön, erdőirtásokon, száraz és nyílt erdőkben, bokor-erdőkben, felhagyott gyümölcsösökben, szőlőkben terem, ahol sokszor nagy mennyiségű gyökérsarjat is fejleszt.

A zsályalevelű körtét DE CANDOLLE írta le 1825-ben Orleans mellől, ahol körtebort készítettek belőle (BEAN, 1980). E faj rendszertani helye erősen vitatott. TERPÓ (1960) a *Pyrus nivalis* és a *Pyrus amygdaliformis* hibridjének tartja. (Mások viszont e két faj hibridjét *Pyrus ×michauxii* BOSC. taxonként írják le.) Vannak (pl. BEAN, 1980; REHDER, 1954; SCHNEIDER, 1906) akik a *Pyrus communis* L. és a *Pyrus nivalis* JACQ. hibridjeként közlik. A zsályalevelű körte a *Pyrus nivalis* közeli rokona, gyakran termesztették, több helyen kivadult. Elterjedési területe egybeesik a *Pyrus nivalis* areájával, vadon vagy kivadulva Európa különböző részein fordul elő (Belgiumtól Görögorszáig, a Krim-félszigetig). Termesztett és kivadult, továbbá kereszteződésre hajlamos volta miatt nehéz a *Pyrus nivalis*-tól és más kultúralakoktól elkülöníteni.

Lelőhelye: Mád (Messzelátó-hegy, Kakas-hegy, Tiszamező, Királyok); Tállya (Nagy-Hasznos, Hegyes-tető) (TERPÓ, 1960); Szentendre (Pismány-hegy: Orlovác, a Jegyzőkert-jénél kipuштult) (BÓHM É. I.).

Pyrus amygdaliformis VILL. – Mandulalevelű körte

Syn.: *Pyrus spinosa* FORSSK., *P. parviflora* DESF., *P. nivalis* sensu LINDLEY non JACQ.

Cserje vagy kisebb fa (kb. 6 m magas), gyakran fejleszt gyökérsarj-telepet. Gallyrendszere néha tövises, hajtása fiatal korban szürkésen gyapjas, később lekopaszodik és vesszeje barna, fényes lesz, rügyei szőrösök. Levelei keskeny lándzsásak, tojásdadok vagy viaszos-tojásdadok, rendszerint ép lemezűek, néha háromkaréjúak [var. *lobata* (DECNE.) KOEHNE (syn.: *Pyrus lobata* DECNE.)], (25)35–80 mm hosszúak és 10–20(–30) mm szélesek. A levélváll lekerekített vagy ék alakú, a levélszél ép, ritkán csipkés, a levélszél lekerekített vagy röviden kihegyezett. A levéllemez felül fiatalon szürkén molyhos, később lekopas-

szodik, fonáka papillás, fiatalon ezüstszürkén molyhos, később lekopaszodó, színe ekkor zsályazöld lesz. A levélnyél (10-)20-40(-50) mm hosszú, vékony, fiatalon molyhos. Virágzata sűrűn molyhos, benne 8–12 virággal, melyek átmérője 2–2,5 cm. A bibeszálak száma 5, a csésze maradó. Virágzási ideje: március-április (május). A termés gömbölyded vagy pörgettyű alakú, 15–28 mm hosszú és 20–28 mm széles, sárgásbarna színű, a csésze maradó. A terméskocsány (15-)20–30 mm hosszú, vastag.

Nagyon változatos faj, nálunk vadon nem fordul elő, de van olyan termesztett körtéfajtánk (Császárkörte), amely feltehetően ebből a fajból származik, és több olyan szubspontán termő vadon élő körtét ismerünk, amelyek vélhetően a *Pyrus amygdaliformis* származékai. Dél-Európától Kis-Ázsia nyugati részéig, a Krím-félszigeten és Nyugat-Ázsiában él, a mediterrán régióban terjedt el a Földközi-tenger mentén, de az észak-afrikai partvidéken nem található. A mediterrán területek száraz, sziklás, cserjés lejtőin, főleg nyílt erdőkben és makiában, 1500 m tszfm.-ig él. Elterjedési területén belül alanyként és keresztezések céljából termesztik is. Könnyen kereszteződik a *Pyrus pyraeaster* és a *Pyrus communis* fajokkal. Lelőhelye: Pomáz (Nagy-Kartália, Messalia) (TERPÓ, 1960).

Hibridek

A körték nagyon jó hibridizációs képességekkel rendelkeznek, a kereszteződés a különböző szekciók tagjai között is végbemehet. Ezekben a hibridizációs folyamatokban a termesztett kultúrkörték is részt vehetnek, amely tovább nehezíti az egyes hibridogén egyedek azonosítását, a szülőfajok kiderítését. (A termesztett fajták jórészt hibridogén eredetűek, sokszor nálunk vadon nem termő fajoktól származnak.) A keletkezett utódok között egyaránt van fertilis és sterilis is, utóbbiak gyökérsarjképzésük folytán hosszabb ideig is fennmaradhatnak. A *Pontica* alszekcióba tartozó, hazánkban is előforduló fajok nagymértékű hibridizációs hajlamukkal nagy hatást gyakoroltak a hazánkban spontán vagy szubspontán módon élő körte populációkra, ezáltal több sajátos hibriddel gazdagodott hazánk flórája.

Megjegyzendő, hogy monográfiájában TERPÓ (1960) a hibridfajon belüli változatosság érzékeltetésére a status kategóriát használja, amit jelen munkában a nomenklatúra szabályai alapján nothovarietas-oknak értelmезünk.

Pyrus × austriaca KERNER (*Pyrus pyraeaster* × *Pyrus nivalis*) – Osztrák körte (fekete körte, neveletlen körte, sózó körte, bőrkörte)

Syn.: *Pyrus nivalis* JACQ. var. *austriaca* (KERN.) SCHNEID.

Közepes vagy nagytermetű terebélyes fa, kérge jellemzően hosszában repedezett és feketés-szürke színű, gyökérsarjképzése nem jellemző. Gallyai tövistelenek vagy csak gyéren tövisesek, vesszeje sötétszürke (fekete) színű, vastag, hajtásai fiatalon szürkén molyhosak. Rügyei rozsdabarnán molyhosak. Levelei elliptikusak, tojásdad-lándzsásak, deltoid alakúak vagy rombikusak, (60-)70–95 mm hosszúak és (25-)35–50(-60) mm szélesek, a levélváll gyengén lekerekített vagy széles ék alakú, a levélszél a csúcs felé megnyúltan csipkés, a levélcsúcs kihegyezett. A levéllemez színe kezdetben molyhos, később kopaszodó, a fonák később is sűrűn sárgásszürkén molyhos, végül teljesen lekopaszodik. A levélnyél 15–60(-70) mm hosszú. A levelek ősszel, ill. szárításkor megfeketednek. A virágzat molyhos, a virágok fehérek, a szíromlevelek kerek-visszástojásdadok, 11–14 mm hosszúak és szélesek.

A csésze maradó, rendszerint kopasz. A bibeszálak száma 5. Április-júniusban virágzik, kicsit később, mint a vadkörte. A termés körte, gömbölyded vagy pörgettyű alakú, sötétzöld színű, 25–55 mm hosszú és 20–45 mm széles, fanyar ízű. A terméskocsány hossza 25–45 mm. A termés szeptember-októberben érik. A faj a *Pyrus nivalis*-től nagyobb termetével, vékonyabb, több oldalágú gyökérzetével, vékonyabb hajtásrendszerével, középén legsebbebb, nagyobb, feketedő leveleivel, a fonákon lévő, jobban kopaszodó, sárgásszürke mohollyal különbözik.

Az osztrák körtét KERNER 1896-ban Ausztriából írta le (KERNER, 1896). TERPÓ (1960) szerint ez a faj a *Pyrus pyrausta* és a *Pyrus nivalis* állandósult hibridje, mely az Alpok keleti végződésénél keletkezhetett. Nézetét a természetben lejátszódó *Pyrus* $\times$ *austriaca* $\times$ *Pyrus pyrausta* kereszteződéséből létrejött utódoknál és a nem tökéletes oltásoknál előforduló *Pyrus nivalis*-ra emlékeztető levelekre alapozta. [Megjegyzendő, hogy később TERPÓ (1976) a *Pyrus pyrausta* helyett a *P. communis*-t véli szülőfajnak.] BÁLINT (1996) ezzel szemben azt állítja, hogy a *Pyrus* $\times$ *austriaca* kultúr eredetű, valószínűleg mesterséges keresztezés eredménye. Ezt arra alapozza, hogy a térségben nincs *Pyrus nivalis* (és valószínűsíthető, hogy az utóbbi 100 évben sem volt), és az általa talált fák néhány kivételével 50–100 évesek, továbbá egyetlen általa vizsgált példány körül sem talált sarjakat. Más szerzők szerint Svájcban, Csehországban és Szlovákiában, valamint Romániában is megtalálható (TERPÓ – AMARAL FRANCO, 1968; MANSFELD, 1986).

Inkább lakott helyeken, útszéleken, szőlőkben, kaszáló- és felhagyott gyümölcsösökben fordul elő, részben külterjesen termesztett. [A TERPÓ (1960) által megadott “cseres és mészkerülő tölgyesek” élőhely nem állja meg a helyét.] Az egyedek többségén idős korban is látható az oltás nyoma, az egyedek bőtermők, természetes újulata nincs, ezért is valószínűsíthető kultúrtaxon, és egyben kultúrreliktum volta. A heterovegetatív szaporítás miatt állandósulhatott, valójában a jelzett infraspecifikus egységeit fajtáknak (kultivár) lehet felfogni. Értékes körtealany, gyümölcséből gyümölcsbort készítenek. TERPÓ (1960) az alábbi infraspecifikus egységeit írta le:

nothovar. *austriaca* – Levelei elliptikusak vagy megnyúlt elliptikusak, csatornásak, 70–92 mm hosszúak és 36–46 mm szélesek, válluk széles ék alakú vagy gyengén lekerekített, szélük megnyúltan csipkés, csúcsuk kihegyezett, a levéllemez felül kopaszodó, fonáka később is molyhos. A levélnyel 17–44 mm hosszú. A termés pörgettyű alakú, 25–40 mm hosszú és 20–30 mm széles. A terméskocsány 23–40 mm hosszú. Lelőhelye: Kőszegi-hegység (Pogányok, Mész-völgy, Király-völgy), Vend-vidék (Felsőszőlőnk) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *sołiana* TERPÓ (Soó-körte) – Levelei deltoid alakúak vagy széles-elliptikusak, kanalasok, 57–95 mm hosszúak és 35–60 mm szélesek, válluk széles ék alakú, ritkábban lekerekített, szélük többnyire ép, csúcsuk kihegyezett, a levéllemez fiatalon molyhos, később kopaszodó. A levélnyel 20–60 mm hosszú. A termés pörgettyű alakú, kocsányra futó, 45–55 mm hosszú és 35–45 mm széles. A terméskocsány 30–45 mm hosszú. Gyökér-sarjakat is fejleszt. Főként ezt szaporítják, mert termése nagyobb. Lelőhelye: Kópháza (Kóhegy), Kőszegi-hegység (Király-völgy, Kálvária, Mész-völgy, Szabó-hegy), Őrség (Szőce), Murarátká, Tormafölde (Szöplúc) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *balatonica* TERPÓ (Balatoni körte) – Hajtásai vastagok, barnás színűek, tövis-telenek vagy ritkás tövisesek. Levelei széles-lándzsásak vagy néha visszás-tojásdadok, 55–100 mm hosszúak és 25–60 mm szélesek, válluk széles ék alakú vagy lekerekített, csúcsuk hosszan kihegyezett, a levéllemez fiatalon molyhos, később csak a fonák az erek mentén sárgásszürkén molyhos. A levélnyel 35–60 mm hosszú. A termés pörgettyű alakú,

kocsányra futó, 35–45 mm hosszú és 30–35 mm széles. A terméskocsány 35–55 mm hosszú. Lelőhelye: Balaton-felvidék (Balatonarács: Tamás-hegy, Pécsely: Zádorvár), Kis-Alföld (Somló) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *waisbeckeriana* TERPÓ (Waisbecker-körte) – Levelei széles-elliptikusak, kanalasak, 75–90 mm hosszúak és 44–60 mm szélesek, válluk széles ék alakú vagy gyengén lekerekített, csúcsuk erősen kihegyezett, a levéllemez fiatalon erősen molyhos, később a szín lekopaszodik, a fonák továbbra is sűrűn szőrös marad. A levelek szárítva bronzvörösek. A levélnyel 25–60 mm hosszú, molyhos. A termés lapított-gömbölyded vagy gömbölyded, 25–55 mm hosszú és 30–40 mm széles. A terméskocsány 25–30 mm hosszú. Lelőhelye: Kőszegi-hegység (Mész-völgy) (TERPÓ, 1960).

A *Pyrus ×austriaca* eddig ismert hazai lelőhelyei az alábbiak:

Soproni-dombvidék

Lit.:

„Kópháza: Kőhegy” (TERPÓ, 1960; KIRÁLY – KIRÁLY, 1998: „egy idős fa”; KIRÁLY, 2000)
 „Fertőrákos: Felső-Új-hegy” (KIRÁLY – KIRÁLY, 1998: „egy idős fa”; KIRÁLY, 2000)

Kőszegi-hegység és Kőszeg-hegyalja

Lit.:

„Bozsok” (BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996: 4 helyen Rohonc irányában; BÁLINT, 1996)
 „Cák” (BÁLINT, 1996)
 „Cák: Cák-patak völgye” (BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996; BÁLINT, 1996)
 „Horvátzsidány” (BÁLINT, 1996)
 „Kőszegdorozsló: Pogányok” (TERPÓ, 1960; BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Meszes-völgy” (TERPÓ, 1960; BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Király-völgy” (TERPÓ, 1960; BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996: 3 helyen; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Kálvária” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Szabó-hegy” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Pintértető” (BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg: Róti-völgy” (BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996; BÁLINT, 1996)
 „Kőszeg, Cák, Velem, Bozsok, Horvátzsidány” (KIRÁLY – KIRÁLY, 1998: „kisszámú egyed”; KIRÁLY, 2000)
 „Vaskeresztes: Niderberg, kaszálógyümölcsösben, 1 hatalmas fa.” (KIRÁLY et al., 2007)
 „Velem: Szt. Vid” (BÁLINT – BÖLÖNI – KIRÁLY in KIRÁLY, 1996)

Herb.:

„Kőszeg: Klausen” (PIERS V. in HS, 1895, det. BÁLINT S.)
 „In castanetis ad Cák” (PIERS V. in HS, 1902, det. BÁLINT S.)

- „In pomariis declivium supra opp. Kőszeg versus prp. Cák” (JÁVORKA S. in BP, 1925)
 „In pomariis declivium supra opp. Kőszeg versus pag. Cák” (JÁVORKA S. in SU, 1925, sub *P. nivalis*, rev. BÁLINT S.)

Vas-hegy és Pinka-sík

Lit.:

- „Vas-hegy” (KISS, 1985)
 „Felsőcsatár: Vas-hegy” (BÁLINT, 1996; KIRÁLY, 2000)
 „felsőcsatári Nagyvilágos-hegy” (KIRÁLY – SZMORAD, 1995 in KIRÁLY – KIRÁLY, 1998: „néhány fa”)
 „Felsőcsatártól kb. 1 km-re délre, a Kisföldektől északra” (KIRÁLY et al., 1999)
 „Torony: a Karankótól Ny-ra fekvő völgy oldalában, felhagyott gyümölcsösben, 1 idős fa.” (KIRÁLY et al., 2007)

Őrség és Vend-vidék

Lit.:

- „Szőce, Felsőszőlnök” (TERPÓ, 1960)
 „Apátistvánfalva 35B mellett, Szakonyfalu 118A szélén, Alsószőlnök 34A mellett” (TÍMÁR, 1994: „1–1 fa”)
 „Apátistvánfalva, Szakonyfalu, Alsószőlnök” (TÍMÁR, 1995: „utak, egykor művelt területek mellett”)
 „Alsókotormány, Alsószőlnök, Apátistvánfalva, Busahegy, Csörötnek, Felsőjánosfa, Felsőkotormány, Felsőszőlnök, Farkasfa, Ispánk, Ivánc, Kerkafalva, Kerkáskápolna, Kétvölgy, Kistrákos, Kondorfa, Magyarföld, Máriaújfalu, Nagyrákos, Orfalu, Órbajánháza, Órimagyarósd, Őriszentpéter, Pankasz, Ramocsa, Szaknyér, Szalafő, Szakonyfalu, Szatta, Szentgotthárd-Rábakethely, Szőce, Viszák” (BÁLINT, 1996)
 „Az összes község határában megtalálható.” (KIRÁLY – KIRÁLY, 1998: „néhol jelentős számban”; KIRÁLY, 2000)

Herb.:

- „Ispánk” (VANCURA R. in SU, 1958, sub *P. nivalis*, rev. BÁLINT S.)
 „Szentgotthárd-Rábakethely, kertben” (KISS T. in HS, 1977)
 „Szakonyfalu, kertben” (KISS T. in HS, 1977)

Zalai-dombsídek

Lit.:

- „Murarátka, Tormafölde (Szöplüc)” (TERPÓ, 1960)
 „Csöde” (BÁLINT, 1996; KIRÁLY – KIRÁLY, 1998; KIRÁLY, 2000)
 „Órtilos: Szentmihályhegy” (KIRÁLY et al., 2007: „kaszálogyümölcsösben, 1 hatalmas fa”)

Balaton-felvidék

Lit.:

- „Nagypécsely” (PÉNZES, 1949)
 „Balatonarács: Tamás-hegy, Pécsely: Zádorvár” (TERPÓ, 1960)
 „Pécsely: Zádorvár” (BÁLINT, 1996)
 „Balatonfüred: Tamás-hegy” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)

Herb.:

- „In silvaticis (olim culta) ad ruinas acris Pusztavám supra Nagypécsely” (JÁVORKA in BP, 1948, sub *P. nivalis*, rev. BÁLINT S.)

Kis-Alföld

Lit.:

- „Hercseg” (MESTERHÁZY et al., 2003)
 „Somlővásárhely: Somló” (TERPÓ, 1960)
 „Somlővásárhely: Somló” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)

Szentendre – Visegrádi-hegység

Lit.:

- „Pilisszentlászló” (BÁLINT, 1996)
 „Pilisszentlászló: Delmár-kúti dűlő, néhány idős fa” (BÖHM ex litt.)
 „Pilisszentkereszt: Kopanyica” (BÁLINT, 1996)
 „Pilisszentkereszt: Kopanyica, a Szentkúthoz vezető zárandokösvény mellé ültették, ezek a nagy fák azonban igen idősök, kipusztulás előtt állnak” (BÖHM ex litt.)

***Pyrus × mecsekensis* TERPÓ (*Pyrus pyraeaster* × *Pyrus amygdaliformis*) – Mecseki körte**

Közepes termetű fa (10–15 m) vagy nagyobb cserje, gallyai tövisesek. Levelei lándzsásak, néha tojásdad-lándzsásak, 34–60 hosszúak és 18–33 mm szélesek. A levélváll keskenyen lekerekített, ritkán kissé bemetszett, a levélszél megnyúlt csipkés, a levélcúcs hegyes. A levéllemez fiatalon molyhos, később kopasz, néha a fonák az erek mentén kissé molyhos marad. A levélnyel 15–50 mm hosszú. A termés gömbölyded vagy pörgettyű alakú. Lelőhelye: Mecsek (TERPÓ, 1960, 1992).

nothovar. *horvatiana* TERPÓ (Horvát-körte) – Levelei megnyúlt tojásdadok, 45–62 mm hosszúak és 25–40 mm szélesek, válluk lekerekített, néha kissé hirtelen nyélrefutó, szélük a csúcs felé finoman megnyúlt csipkés, csúcsuk kihegyezett, a levéllemez fiatalon sűrűn fehér szőrös, később csak a levél széle és fonaka molyhos. A levélnyel 20–70 mm hosszú. Termése ismeretlen. Lelőhelye: Mecsek (Gílice-hegy, Letics-parlag, Tettye, Misina) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *domokosiana* TERPÓ (Domokos-körte) – Levelei hosszúkás szív alakúak, néha csatornásan begömbültek, 35–63 mm hosszúak és 22–45 mm szélesek, válluk szíves, szélük a csúcs felé gyengén megnyúltan csipkés vagy ép, csúcsuk kissé hegyes, néha tompa, a levéllemez fiatalon erősen molyhos, később kissé kopaszodó, de legalább a fonák szőrös marad. A levélnyel 20–55 mm hosszú, többnyire szőrös. A termés pörgettyű alakú, fanyar, 18–28 mm hosszú és 18–30 mm széles. A terméskocsány 20–27 mm hosszú. Lelőhelye: Mecsek (Zengővár, Gilice-hegy, Letics-parlag) (TERPÓ, 1960).

***Pyrus × praenorica* TERPÓ (*Pyrus × austriaca* × *Pyrus pyraeaster*) – Őrségi körte**

Nagy fa, hajtásai vékonyabbak, mint a *Pyrus × austriaca*-é, nem tövisesek vagy néha kevés tövissel. Gyökérsarjat nem fejleszt. Rügyei rozsdabarna színűek, szőrösek. Levelei széles-tojásdadok és elliptikusak, vékonyak, sötétzöldek, 40–72 mm hosszúak és 35–50 mm szélesek. A levélváll lehet lekerekített, bemetszett és majdnem ék alakú, a levélszél ép, a levélszűcs többnyire tompa vagy lekerekített. A levéllemez színe lekopaszodik, fonáka később is sárgásszürkés, szőrös. A levélnyel 30–60 mm hosszú. A termés lapított gömbölyded (alma alakú) vagy gömbölyded, 27–37 mm hosszú és 33–44 mm széles, sárgászöld színű, ehető. A terméskocsány 14–29 mm hosszú, vastag. Októberben érik. Előfordulási viszonyai megegyeznek a *Pyrus × austriaca*-éval. TERPÓ (1960) a vadkörte és az osztrák körte állandósult hibridjét nevezte el *Pyrus × praenorica*-nak. Lelőhelye: Vend-vidék: Felsőszölnök (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „az irodalmi előfordulásán kívül az Őrségben máshol nem találtam”); Apátistvánfalva 15E mellett 1 fa (TÍMÁR, 1994, 1995).

***Pyrus × pannonica* TERPÓ (*Pyrus pyraeaster* × *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis*) – Pannon körte**

Változatos megjelenésű cserjék vagy kis, ill. közepes méretű fák. Gallyaik tövisesek, vesszejük különböző vastagságú lehet, fiatalon szürkén molyhosak, esetleg kopaszak, barna színűek. A vékony hajtásrendszerű hibridek korábban, majdnem a *Pyrus pyraeaster*-rel egy időben hajtanak ki, míg a vastagabb hajtásrendszerűek csak néhány nappal előzik meg a *Pyrus nivalis*-t. Gyökérsarjak képzésére hajlamosak.

Leveleik visszás-tojásdadok, néha tojásdadok, elliptikusak, kerekdedek vagy lándzsásak, a levélváll többnyire ék alakú, lekerekített vagy néha bemetszett, a levélszűcs tompa vagy kihegyezett. A levelek fiatalon molyhosak, később lekopaszodók. Őszi lombszínéződésük sárga vagy vörös. A termés pörgettyű, nyakas-körte alakú vagy (lapított) gömbölyded alakú, kősejtes, ezért nem mindig ehető. Terméskocsányuk 1–5 cm hosszú, érési idejük változó.

TERPÓ (1960) ezen név alatt mindazokat a *Pyrus pyraeaster* × *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis* hibrideket értette, amelyek a folyamatos visszakereszteződések következtében nem állandósulhattak, ezért számos statust (mai értelmezésben nothovarietast) írhatott le. A keletkezett hibridek legnagyobb része egy-egy *Pyrus nivalis* egyed körül található.

Lelőhelyek: Északi- és Dunántúli-középhegység délies kitettségű lejtői. Élőhelyeik megegyeznek a *Pyrus nivalis*-éval. TERPÓ (1960) az alábbi infraspecifikus egységeit írta le, amelyek jelenlegi előfordulását, állapotát BÓHM ÉVA IRÉN megfigyelései alapján közöljük.

A.) Levélalak a *Pyrus nivalis*-éhoz hasonló

nothovar. *obtus*a TERPÓ – Hajtásai vastagok, tövisesek. Levelei visszás-tojásdadok, 35–55 mm hosszúak, 24–40 mm szélesek, válluk ék alakú, nyélrefutó, szélük ép, csúcsuk többnyire lekerekített, rövid hegyű, a levelek fiatalon molyhosak, később lekopaszodnak. A levélnyél 20–40 mm hosszú. Termése pörgettyű alakú, hosszan kocsányra futó. Nagysága változó. A terméskocsány 20–40 mm hosszú. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Tállya (Hegyes-tető, Nagy-Hasznos), Mád (Dobozy, Király-hegy, Kővágó, Tiszamező, Kakas-hegy), Tarcál-Tokaj (Nagy-Kopasz), Abaújszántó (Aranyos-völgy), Füzer (temető), Szentendre (Macskalyuk-oldal, Jegyzőkertje, Hidegvizek), Pomáz (Messalia, Kő-hegy), Esztergom (Vaskapu) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *pilisensis* TERPÓ – Hajtásai vastagok, tövisesek, levelei visszás-tojásdadok és elliptikusak, 40–55 mm hosszúak és 30–35 mm szélesek, válluk ék alakú vagy lekerekített, csúcsuk hegyes. A levelek fiatalon molyhosak, később csak a fonák molyhos. A levélnyél 20–40 mm hosszú. A termés sárgászöld, pirossal futtatott, nyakas-körte alakú, 20–25 mm hosszú és 18–30 mm széles. A terméskocsány 30–35 mm hosszú. Lelőhelye: Szentendre (Saskő) (TERPÓ, 1960). A Pílisi Parkerdő Zrt. kezelésében levő hegygerincen él nagy sarjtelepe, elsősorban az erdőtüz veszélyeztetheti (BÓHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In graminosis declivibus montis Saskő supra oppidum Szentendre.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700900)

nothovar. *humilis* TERPÓ – Alacsony cserje (60–100 cm), hajtásai vastagok, a rügyek nagyok, kopaszak. Levelei világoszöld színűek, visszás-tojásdadok, néha lándzsásak, 50–70 mm hosszúak és 25–43 mm szélesek, válluk ék alakú, szélük durván megnyúlt csipkés; csúcsuk hegyes, lemezük fiatalon gyéren szőrös, később kopasz. A levélnyél 30–60 mm hosszú. A termés hengeres, 20–25 mm hosszú és 22–28 mm széles. A terméskocsány 30–36 mm hosszú. Őszi lombszínűződése sárga. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Pomáz (Kő-hegy) (TERPÓ, 1960). A Kő-hegy délnyugati lejtőjének tetején sűrű bozótban él, az állomány jelenleg nem veszélyeztetett (BÓHM ex litt.).

nothovar. *maculata* TERPÓ – Levelei visszás-tojásdadok vagy hosszúkás-elliptikusak, 40–60 mm hosszúak és 25–35 mm szélesek, válluk ék alakú, csúcsuk röviden kihegyesedő, a levéllemez fiatalon molyhos, később kopasz. Ősszel a levelek színeződése mozaikszerű (sárga és piros). Sok gyökérsarjat fejleszt, amelyek magas növések. Lelőhelye: Szentendre (Macskalyuk-oldal) (TERPÓ, 1960). Beépítés miatt állományát 2005-ben kipusztították (BÓHM ex litt.).

nothovar. *incanescens* TERPÓ – Kisebb fa vagy cserje, tövisekkel. Levelei visszás-tojásdadok vagy néha lándzsásak, 47–60 mm hosszúak és 24–37 mm szélesek, válluk széles ék alakú, néha lekerekített, csúcsuk röviden kihegyezett, a levéllemez fiatalon pókhálósan molyhos, később kopaszodó. A levélnyél 25–75 mm hosszú. A termés lapítottan gömbölyded vagy alma alakú, 22–27 mm hosszú és 25–31 mm széles, fanyar ízű. A terméskocsány 25–40 mm hosszú. Többnyire elég sok gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Tarcál (Kis-Kopasz), Szentendre (Óvíz, Macskalyuk-oldal, Kada-csúcs, Pécsin), Leányfalu (Kis-Malom-hegy, Boldogtanya), Pomáz (Kő-hegy, Holdvilág-árok, Nagy-Kartália) (TERPÓ, 1960). Két szentendrei

[Óvíz = Sztaravoda-patak völgye a Szabadtéri Múzeum (Skanzen) területén, ill. Pécsin] lelőhelyén út menti bozótban 2008-ban előkerült, utóbbi helyen terem is, a többi egykori előfordulásról nincs újabb adat (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. Ad marginem silvae montis Kismalomhegy supra pagum Leányfalu.”
(BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 701878)

„Comit. Pest. In graminosis dect. montis Pécsin supra oppidum Szentendre.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális izotípus: 701884)

nothovar. *albigemma* TERPÓ – A hajtások vastagok, tövisesek, sűrűn molyhosak, később kopaszodók. A rügyek kúposak, fehérén nemezesek. Levelai elliptikusak, visszás-tojásdadok, 40–60 mm hosszúak és 25–35 mm szélesek, válluk lekerekített vagy széles ék alakú, szélük ép, csúcsuk kissé hegyes, tavasszal a levél színe teljesen kopasz, a fonák sűrűn szőrös, később lekopaszodik. A levélnyél 25–50 mm hosszú, alapi része később is sűrűn szőrös. A termés gömbölyded, 16–25 mm hosszú és 25–30 mm széles. A terméskocsány 18–21 mm hosszú. Kevés gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Kada-csúcs) (TERPÓ, 1960). A Kada-csúcsra a Hajnal utcában egy hétvégi telken gondosan ápolják és bőven terem (BÖHM ex litt.).

nothovar. *farinosa* TERPÓ – Kis fa, vastag, tövises hajtásrendszerrel. Levelai világoszöld színűek, széles visszás-tojásdadok, 50–67 mm hosszúak és 40–52 mm szélesek, válluk ék alakú, csúcsuk tompa vagy levágott, fiatalon lisztesen molyhosak, a szőrözet a fonákon marad. A levélnyél 15–40 mm hosszú. A szirmok kicsinyek, a bibeszál töve szőrös. A virágkocsány 25 mm hosszú. Termése ismeretlen. Kevés gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Pécsin) (TERPÓ, 1960). Jelenleg áthatolhatatlan bozótban él, elsősorban a kis egyedszám, a tűz és az illegális hulladéklerakás veszélyezteteti, illetve a beépítés. (A területen hétvégi telkeket parcelláztak, az utcát lebetonozták, a villanyt és a vizet bevezették.) (BÖHM ex litt.)

nothovar. *nervata* TERPÓ – Kis fa, vastag hajtásrendszerrel. Levelai bőrneműek, visszás-tojásdadok vagy tojásdadok, 45–85 mm hosszúak és 36–60 mm szélesek, válluk ék alakú, csúcsuk erősen kihegyezett, a lemez fiatalon molyhos, a szín lekopaszodik, az erek sűrűn állók. A levélnyél vastag, szőrös, 30–75 mm hosszú. A termés gömbölyded, 28–30 mm hosszú és széles, édes. A kocsány 26 mm hosszú. Kevés gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Macskalyuk-oldal) (TERPÓ, 1960). A Macskalyuk-oldal beépítése miatt valószínűleg kipusztult (BÖHM ex litt.).

B.) Levélalak változó

nothovar. *incrassata* TERPÓ – Nagyobb cserje, vastag tövises hajtásrendszerrel. Levelai bőrneműek, visszás-tojásdadok vagy tojásdadok, 40–60 mm hosszúak és 25–40 mm szélesek, válluk ék alakú és lekerekített, csúcsuk lekerekített és röviden kihegyezett. A levelek fiatalon sűrűn molyhosak, később kopaszodók. Termése lapított gömbölyded, 20–25 mm hosszú és 25–32 mm széles. A terméskocsány 30–50 mm hosszú. Gyökérsarjakat nem fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Óvíz – Macskalyuk-oldal) (TERPÓ, 1960). 2008-ban Szentendrén az Óvíz [Sztaravoda-patak völgye: Szabadtéri Múzeum (Skanzen) hátsó kapuja

mellett] területén élt két kisebb gyökérsarjtelepe, melyek veszélyeztetett helyzetben voltak. A Pécsin áthatolhatatlan bozótjában is előfordul (BÖHM ex litt.).

nothovar. *pubescens* TERPÓ – Közepes termetű fa, kevés tövissel. Rügyei molyhosak, sárgásbarnák. Levelei sötétzöldek, elliptikusak vagy visszás-tojásdadok, 40–60 mm hosszúak és 34–42 mm szélesek, válluk lekerekített vagy széles ék alakú, szélük ép, csúcsuk kissé kihegyezett vagy tompa, a lemez fiatalon sűrűn molyhos, a szőrőzet a fonákon maradó. A levélnyel szőrös, 20–45 mm hosszú. A termés lapított gömbölyded, néha széles pörgettyű alakú, 18–28 mm hosszú és 23–28 mm széles. A terméskocsány szőrös, 10–20 mm hosszú. Gyökérsarjakat nem fejleszt, minden évben terem. Jellegzetessége a rövid kocsány. Lelőhelye: Szentendre (Óvíz) (TERPÓ, 1960). Az 1990-es évek végén a Pismány-hegyen még megvolt, mivel azonban út mellett él, mai előfordulása kérdéses (BÖHM ex litt.).

nothovar. *subpyraster* TERPÓ – Kis fa vagy nagyobb cserje; vékonyabb, tövises hajtásrendszerrel. Levelei széles-tojásdadok, majdnem kerekdedek vagy széles visszás-tojásdadok, 30–50 mm hosszúak és 25–50 mm szélesek, válluk ék alakú, bemetszett vagy kissé lekerekített, csúcsuk levágott vagy rövid hegyben végződik, a levél színe kopasz, fonáka molyhos. A levélnyel 20–50 mm hosszú. Termése pörgettyű alakú, 25–32 mm hosszú és 20–30 mm széles. A terméskocsány 18–25 mm hosszú. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Mád (Messzelátó-hegy), Pomáz (Nagy-Kartália, Kis-Csikóvár, Kő-hegy), Szentendre (Óvíz – Macskalyuk-oldal), Leányfalu (Kis-Malom-hegy, Boldogtanya) (TERPÓ, 1960). A Macskalyuk-oldal beépítése miatt valószínűleg ott kipusztult (BÖHM ex litt.).

C.) Levélalak a *Pyrus pyraster*-hez hasonló

nothovar. *undulata* TERPÓ – Közepes fa, hajtásai piroslók, gyéren tövisesek, a rügyek kopaszodók. Levelei bőrneműek, széles vagy visszás-tojásdadok, 35–60 mm hosszúak és 30–40 mm szélesek, válluk lekerekített vagy szíves, szélük többnyire ép, hullámos, csúcsuk hegyes, a fonák később is molyhos. A levélnyel 20–55 mm hosszú. Termése ismeretlen. Őszi lombszíne narancssárga. Sok gyökérsarjat fejleszt, a gyökerek piroslók. Lelőhelye: Pomáz (Kő-hegy) (TERPÓ, 1960). A pomázi Kő-hegy déli lejtőjén, sűrű bozótban ma is megtalálható (BÖHM ex litt.).

nothovar. *sanguinea* TERPÓ – Kis fa, hajtásai vastagok, tövisesek, piroslóak. Levelei bőrneműek, szív alakúak, 42–60 mm hosszúak és 35–46 mm szélesek, válluk szíves, szélük a csúcs felé finoman fűrészes, csúcsuk röviden kihegyezett. A levelek fiatalon sűrűn szőrösek, ez később csak a fonákon maradó. A levélnyel szőrös, 25–40 mm hosszú. Termése ismeretlen. Sok gyökérsarjat fejleszt, a gyökerek kevés oldalgyökérrel rendelkeznek, törékenyek, piroslók. Lelőhelye: Szentendre (Pécsin) (TERPÓ, 1960). A szentendrei Pécsin bozótjában nincs veszélyben, a Saskő gerincén is előfordul (BÖHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In Stipeto stenophyllae declivibus Macskalyuk-oldal supra oppidum Szentendre.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1954, potenciális holotípus: 701880)

nothovar. *incisa* TERPÓ – A hajtások vastagok, többnyire tövisesek. Levelei kerekdedek vagy tojásdadok, 31–55 mm hosszúak és 25–45 mm szélesek, válluk elkeskenyedő, bemetszett,

csúcsuk hegyes vagy kihegyezett, fiatalon gyéren molyhosak, később kopaszodók. A levélnyél 23–52 mm hosszú. A termés ismeretlen. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Tállya (Hegyes-tető, Nagy-Hasznos), Mád (Dobozy), Pomáz (Kő-hegy, Mesélő-hegy, Nagy-Kartália), Szentendre (Pécsin) (TERPÓ, 1960). A szentendrei Pécsin bozótjában ma is megvan (BÓHM ex litt.).

nothovar. *csapodyana* TERPÓ – Hajtásai vastagok, többnyire szürkék. Leveli szív alakúak, 30–50 mm hosszúak és 30–45 mm szélesek, válluk szív alakú, csúcsuk kihegyezett, a lemez fiatalon molyhos, később kopaszodó. A levélnyél 22–61 mm hosszú. A termés gömbölyded, hirtelen kocsányra futó, 18–25 mm hosszú és 20–26 mm széles. A terméskocsány 15–30 mm hosszú. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Pomáz (Kis-Kartália, Nagy-Kartália), Szentendre (Macskalyuk-oldal), Leányfalu (Kis-Malom-hegy) (TERPÓ, 1960). A pilisszántói Pázsity területén több, termőkorú kis fa és gyökérsarjak tömege élt az 1990-es évek végén (BÓHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. Ad viam locus Macskalyuk-oldal dicto supra oppidum Szentendre.”
(JÁVORKA S. – BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1954, potenciális holotípus: 701816)

nothovar. *arguta* TERPÓ – Leveli tojásdadok, 30–40 mm hosszúak és 23–30 mm szélesek, válluk lekerekített, néha levágott, csúcsuk erősen kihegyezett, a lemez fiatalon sűrűn szőrös, később a színén lekopaszodik. A levélnyél 20–40 mm hosszú. A termés ismeretlen. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Tállya (Nagy-Hasznos), Szentendre (Szelim-patak sic!) (TERPÓ, 1960). A Sztelin-patak közelében, az Orlovácon ma is megvan (BÓHM ex litt.).

nothovar. *pseudo-sativa* TERPÓ – Közepes termetű fa, kevés tövissel. Leveli bőrneműek, világoszöld színűek, csatornásak, tojásdadok, 50–70 mm hosszúak és 35–50 mm szélesek, válluk lekerekített, csúcsuk kihegyezett, fiatalon gyéren molyhosak, később lekopaszodnak. A levélnyél 30–65 mm hosszú. A termés nagy, alma alakú, 35–40 mm hosszú és 40–52 mm széles. A kocsány 25–40 mm hosszú. Kevés, de jól fejlődő gyökérsarjat fejleszt. Lelőhelye: Pomáz (Kő-hegy) (TERPÓ, 1960). A pomázi Kő-hegyen több termőkorú fa ma is megtalálható, amelyeket különböző korú gyökérsarjak vesznek körül (BÓHM ex litt.).

nothovar. *laurifolia* TERPÓ – Kis fa, vastag hajtásrendszerrel, kevés tövissel. Leveli elliptikusak, bőrneműek, vastagok, világoszöldek, 40–80 mm hosszúak és 25–40 mm szélesek, válluk lekerekített, szélük ép, csúcsuk tompa vagy röviden kihegyezett, a levéllemez fiatalon molyhos, később kopasz és fényes. A levélnyél 30–45 mm hosszú. A termés lapított gömbölyded, sárgászöld színű, 28–35 mm hosszú és 35–40 mm széles. A terméskocsány 28–35 mm hosszú. Őszi lombszínéződése sárga. Gyökérsarjakat nem fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Óvíz – Macskalyuk-oldal) (TERPÓ, 1960). Talán a szentendrei Szabadtéri Múzeum (Skanzen) területén ma is él (BÓHM ex litt.).

nothovar. *longicarpa* TERPÓ – Kis fa, lehajló, gyéren tövises hajtásokkal. Leveli széles-lándzsásak vagy hosszúkás-tojásdadok, 50–75 mm hosszúak és 25–42 mm szélesek, válluk lekerekített vagy ék alakú, csúcsuk hosszán kihegyezett, a lemez fiatalon molyhos, később lekopaszodik. A levélnyél 20–55 mm hosszú. A termés hosszúkás, henger alakú, alapi része bevágott, sárgászöld színű, 26–36 mm hosszú és 25–32 mm széles. A terméskocsány 20–40 mm hosszú. Őszi lombszíne piros. Gyökérsarjakat nem fejleszt. Lelőhelye: Pomáz (Nagy-

Kartália) (TERPÓ, 1960). Talán még ma is megtalálható a pomázi Nagy-Kartálián (BŐHM ex litt.).

nothovar. *kissiana* TERPÓ – Tövises cserje. Levelei majdnem kerekdedek vagy elliptikusak, változóak, 35–50 mm hosszúak és 30–45 mm szélesek, válluk lekerekített vagy majdnem ék alakú, a lemez fiatalon sűrűn szőrös, később a színén kopaszodik. A levélnyél 20–40 mm hosszú. A termés ismeretlen. Gyökérsarjakat fejleszt. Lelőhelye: Mád (Messzelátó-hegy, Tiszamező) (TERPÓ, 1960). Megléte kérdéses (BŐHM ex litt.).

nothovar. *orbiculata* TERPÓ – Kis fa, levelei kerekdedek vagy tojásdadok, 35–50 mm hosszúak és 33–45 mm szélesek, válluk lekerekített, néha bemetszett vagy ék alakú, szélük a csúcs felé megnyúltan fűrészkes, csúcsuk kihegyezett. A levelek fiatalon pókhálósan molyhosak, fejletlen lekopaszodnak. A levélnyél 20–45 mm hosszú. A termés lapítottan gömbölyded, 18–25 mm hosszú és 20–30 mm széles. A termés-kocsány 20–32 mm hosszú. Gyökérsarjakat nem fejleszt. Lelőhelye: Szentendre (Saskő) (TERPÓ, 1960). A szentendrei Saskő gerincén ma is nagyobb gyökérsarjtelepe él (BŐHM ex litt.).

Herb.:

„Comit. Pest. In graminosis declivibus montis Saskő supra oppidum Szentendre.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1953, potenciális holotípus: 700903)

A fentiekben túl az alábbi irodalmi és herbáriumi közlések láttak még napvilágot:

Lit.:

- „Budai-hegység: a Vadaskerti-hegy csúcsától délre” (KUN, 1996: „*Orno-Quercetum*-ban 2 pld.”)
- „Budai-hegység: Kálvária-hegy” (BÁLINT, 1996)
- „Budai-hegység: Tábor-hegy” (BÁLINT, 1996)
- „Pomáz: Kő-hegy” (BÁLINT, 1996)
- „Pomáz: Messália” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Bőhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Kiscsikóvár” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Bőhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Nagykartália” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Bőhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Kiskartália” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Bőhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Holdvilág-árok” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Bőhm É. szerint megléte kérdéses”)
- „Szentendre: Jegyző-kertje” (BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Öregvíz” (BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Macskalyuk-oldal” (BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Pismány” (BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Sztelin-patak” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Szentendre: Tyukos” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Szentendre: Kada-csúcs” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Szentendre: Sas-kő” (BÁLINT, 1996)

- „Szentendre: Hideg-vizek” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Szentendre: Pécsin (Petyina)” (BÁLINT, 1996)
- „Leányfalu: Kismalom-hegy” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Leányfalu: Boldogtanya” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Tállya: Gomboska-tető” (BÁLINT, 1996)
- „Tállya: Telep” (BÁLINT, 1996)
- „Tállya: Rohos” (BÁLINT, 1996)
- „Tállya: Hasznos” (BÁLINT, 1996)
- „Mád: Dobozy” (BÁLINT, 1996: „az élőhely megszűnt, kipusztulhatott”)
- „Mád: Király-hegy” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Mád: Kővágó” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Mád: Kakas-hegy” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Mád: Tiszamező” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Mád: Messzelátó-hegy” (BÁLINT, 1996: „megléte bizonytalan”)
- „Tarcál: Kiskopasz” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Pelles G. szerint megvan”)
- „Tarcál – Tokaj: Nagykopasz” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)

Herb.:

- „Szentendre: Sztara voda felett” (TERPÓ A. in BP, 1954)
- „Leányfalu feletti gerinc Ny-i lejtője” (JÁVORKA S. – TERPÓ A. in BP, 1954)

***Pyrus* × *hazslinszkyana* TERPÓ (*Pyrus pyraeaster* × *Pyrus salviifolia*) – Hazslinszky-körte**

Kis fa vagy cserje, többnyire vékony, tövises hajtásokkal. Levelei elliptikusak vagy lándzsásak, 35–65 mm hosszúak és 22–37 mm szélesek, válluk lekerekített vagy széles ék alakú, csúcsuk lekerekített vagy hegyes. A levelek fiatalon molyhosak, fejletlen lekopaszodnak. A levélnyel 23–57 mm hosszú. Termése pörgettyű alakú, 26–30 mm hosszú és széles. A terméskocsány 28–38 mm hosszú. Gyökérsarjakat gazdagon fejleszt.

A *Pyrus pyraeaster* és a *Pyrus salviifolia* kereszteződése nyomán kistermetű, tövises hajtásrendszerű, kopasz, lándzsás vagy elliptikus levelű hibridek keletkeznek. Levél- és termésalakjuk inkább a *Pyrus salviifolia*-éra emlékeztet.

Lelőhelye: Mád (Dobozy, Kakas-hegy, Kővágó, Fürdő); Tállya (Nagyhasznos, Hegyestető) (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”).

***Pyrus* × *pomazensis* TERPÓ (*Pyrus nivalis* subsp. *orientalis* var. *schilberszkyana* × *Pyrus amygdaliformis*) – Pomázi körte**

Tövises cserje, vesszeje vörösesbarna. Levelei lándzsásak vagy elliptikusak, néha hosszúkás-tojásdadok, 35–60 mm hosszúak és 15–35 mm szélesek, válluk ék alakú vagy lekerekített, szélük többnyire ép, csúcsuk tompa vagy hegyes. A levelek fiatalon molyhosak, a szín korán, a fonák ősssel kopaszodik le. A levélnyel 15–35 mm hosszú. Őszi lombszíneződése vörös. Termése pörgettyű alakú. Nagyon ritkán hoz termést, mert fagyérzékeny, különösen virágzásban. Gyökérsarjakat fejleszt, amelyeken kevés oldalgyökér található.

A pomázi Nagy-Kartália oldalán terem egy keskeny-lándzsás, ékvállú levelű körte a *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis* var. *schilberszkyana* mellett, amelynek levelei a *Pyrus amygdaliformis*-ra emlékeztetnek. A közelben terem egy olyan félvad jellegű körte, amelyet alanyként használnak a szőlőkben. Ez a *Pyrus amygdaliformis* nagyobb termésű, termesztett alakja, amely gyökérsarjat is fejleszt.

Lelőhelye: Pomáz (Nagy-Kartália) (TERPÓ, 1960; TERPÓ A. in BP, 1962; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”). Ma a pomázi Nagy-Kartálián 8-10 nagyobb fa található, különböző korú gyökérsarjakkal körülvéve, termése pörgettyű alakú, sárgászöld színű, ehető. A 2009 nyarán pusztító avartűz nem érintette, tőle néhány méterre lokalizálták azt (BÖHM ex litt.).

***Pyrus* × *transdanubica* TERPÓ (*Pyrus pyraister* × *Pyrus* × *austriaca*) – Dunántúli körte**

TERPÓ (1960) a vadmörte és az osztrák körte nem állandósult hibridjeit nevezte el *Pyrus* × *transdanubica*-nak. Közepes fák vagy nagyobb cserjék, többnyire tövises és vékony hajtásrendszerrel. Gyökérsarjat nem fejlesztenek. Leveleik lándzsásak, visszás-tojásdadok vagy tojásdadok, 40–55(–70) mm hosszúak és 20–50 mm szélesek, válluk ék alakú, lekerekített vagy szíves, szélük változó, éptől erősen fűrészesig, csúcsuk hegyes vagy kihegyezett, lemezük többnyire kopaszodó, de a fonák később is sárgásszürkés, szőrös lehet. A levélnyél 2–6,5 cm hosszú. A termés pörgettyű vagy nyakas-körte alakú, 2–3,5 cm hosszú és 2–4 cm széles, sárgás-zöld színű. A terméskocsány 1,5–3,2 cm hosszú. Bőven teremnek. Termetben és levélalakban nagy a változatosság.

nothovar. *paucifolia* TERPÓ – Hajtásai vastagok, szürkésbarnák, a rügyek barnák, kopaszak. Levelei lándzsásak vagy elliptikusak, 60–70 mm hosszúak és 32–50 mm szélesek, válluk széles ék alakú vagy lekerekített, szélük erősen fűrészes, csúcsuk kihegyezett, a fonák később is sárgásszürkén molyhos. A levélnyél 24–45 mm hosszú. A termés körte alakú, 20–25 mm hosszú és 20–30 mm széles. A terméskocsány 15–37 mm hosszú. Lelőhelye: Vendvidék (Felsőszőlőnk), Kőszeg (Kálvária) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *alternifolia* TERPÓ – Hajtásai vastagok, erősen tövisesek. Levelei széles-elliptikusak, lándzsásak vagy visszás-tojásdadok, 64–83 mm hosszúak és 36–52 mm szélesek, válluk lekerekített vagy ék alakú, szélük többnyire ép, csúcsuk hegyes, a fonák később is molyhos. A levélnyél 40–58 mm hosszú. A termés nyakas-körte alakú vagy gömbölyded, 25–35 mm hosszú és 30–40 mm széles. A terméskocsány 26–35 mm hosszú. A termés augusztusban érkezik, édes, ehető. Lelőhelye: Kőszeg (Szabó-hegy) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *arachnoidea* TERPÓ – Hajtásai tövisesek. Levelei visszás-tojásdadok, 45–54 mm hosszúak és 25–26 mm szélesek, válluk lekerekített, szélük többnyire ép, csúcsuk hosszan kihegyezett, a fonák később is gyéren molyhos. A levélnyél 30–45 mm hosszú. Termése ismeretlen. Lelőhelye: Kőszeg (Meszes-völgy, Szabó-hegy) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *pilosa* TERPÓ – Hajtásai vékonyak, tövisesek, rügyei barnák, kopaszak. Levelei széles-tojásdadok vagy hosszúkásak, vékonyak, 40–56 mm hosszúak és 32–45 mm szélesek, válluk szív alakú, néha lekerekített, szélük sűrűn pillás és ép, vagy néha a csúcs felé fűrészes, csúcsuk kihegyezett, a fonák később is gyéren molyhos. A levélnyél 25–60 mm hosszú, vékony. Termése ismeretlen. Lelőhely: Kőszeg (Kálvária), Tormafölde (Gáloldal) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *visnyaiana* TERPÓ – Hajtásai vastagok, erősen tövisesek. Levelei széles-elliptikusak, lándzsásak vagy visszás-tojásdadok, 64–83 mm hosszúak és 36–52 mm szélesek, válluk lekerekített vagy ék alakú, szélük többnyire ép, csúcsuk hegyes, a fonák később is molyhos. A levélnyel 40–58 mm hosszú. A termés nyakas-körte alakú vagy gömbölyded, 25–35 mm hosszú és 30–40 mm széles. A terméskocsány 26–35 mm hosszú. A termés augusztusban érik, édes, ehető. Lelőhelye: Kőszeg (Kálvária) (TERPÓ, 1960).

nothovar. *vitasekiana* TERPÓ – Hajtásai vastagok, erősen tövisesek. Levelei széles-elliptikusak, lándzsásak vagy visszás-tojásdadok, 64–83 mm hosszúak és 36–52 mm szélesek, válluk lekerekített vagy ék alakú, szélük többnyire ép, csúcsuk hegyes, a fonák később is molyhos. A levélnyel 40–58 mm hosszú. A termés nyakas-körte alakú vagy gömbölyded, 25–35 mm hosszú és 30–40 mm széles. A terméskocsány 26–35 mm hosszú. A termés augusztusban érik, édes, ehető. Lelőhelye: Soproni-dombvidék (Szárhalmi-erdő, Harkai-csúcs), Kőszeg (Szabó-hegy) (TERPÓ, 1960).

***Pyrus × mohacsyana* TERPÓ (*Pyrus pyraeaster* × *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis* × *Pyrus syriaca*) – Mohácsy-körte**

Kis termetű fa. Vesszeje pirosló, tövises, vastag, felálló, a rügyek kopaszodók. Levelei visszás-tojásdadok, 42–65 mm hosszúak és 27–32 mm szélesek, válluk ék alakú, szélük ép, néha a csúcs felé fűrészes, csúcsuk lekerekített, néha kis hegygel, a lemez fiatalon molyhos, később csak a fonák molyhos. A levélnyel 22–55 mm hosszú, molyhos. A termés gömbölyded, 20–27 mm hosszú és 23–32 mm széles. A terméskocsány 50–62 mm hosszú. Őszi lombszíneződése vörös. Gyökérsarjhozama gazdag, bőtermő.

Vitatott eredetű hibrid, levelei a *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis*-hoz hasonlítanak, csak jóval kopaszabbak, hajtásai tövisesebbek. A közvetlen közelében terem egy hosszú kocsányú, apró, gömbölyded termésű, hosszúkás tojásdad és élesen fűrészes levelű vadkörte, mely a *Pyrus pyraeaster* és a *Pyrus syriaca* hibridjének fogható fel. Ez a kopaszlevelű, hosszúkokocsányú hibrid kereszteződhetett a *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis*-szal, aminek eredménye a hármas hibrid – a *Pyrus × mohacsyana* – lett.

Lelőhelye: Szentendre (Jegyzőkertje) (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „nyári és őszi bejárásaim során nem találtam”). Elhagyott kertben élt néhány egyede. Az 1990-es évek végén nagy gyökérsarjtelepe még jó állapotban volt, azonban a nyomokból ítélve 2000 és 2007 között valamikor kiásták és elvitték az összes gyökérsarjat, a telket bekerítették (BÓHM ex litt.). 1998-ban a KEFAG Zrt. génalapgyűjteményébe szaporítóanyagot gyűjtöttek az akkor még meglévő állományból (BARNA et al., 1999).

Herb.:

„Comit. Pest. In graminosis declivinus Jegyzőkertje supra oppidum Szentendre, solo andesitico.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BP, 1956, potenciális holo- és izotípusok: 701885, 701886, 701887)

„Pest megye. Szentendre, Jegyzőkertje. A Sztaravoda-forrás feletti hegygerinc délnyugati oldalán.) (BÓHM É. I. in BP, 1998)

Szaporodásbiológia, fenológiai ritmus

A vastaggallyú körte később hajt ki, mint a vadkörte (*Pyrus pyraeaster*), levelei a virágok után 5–10 nappal jelennek meg. A vadkörtehez képest egy-két héttel később, április-májusban virágzik. A termés (augusztusban) szeptember-októberben (novemberben) érik, az első fagyok után ehető, kásássá és édessé válik. Elsősorban ivartalanul szaporodik, a változatok nagy része hatalmas gyökérsarjtelepeket képez, sokszor évekig nem is hoz termést vagy a hibridek esetenként sterilek. Gyökérsarjképzése fokozódik, ha a gyökérzet egy része felszínre kerül (pl. vízmósásokban), sekély-köves a termőréteg, vagy a fát kivágják.

Elterjedési terület

A vastaggallyú körte Kelet-Mediterrán eredetű, délkelet-európai flóracsem. TERPÓ (1960, 1976) szerint őshonosan a Balkán-félszigeten fordul elő, Ausztriától Bulgáriáig, Görögorszáig, Törökország nyugati feléig honos, de ezeken a helyeken termesztik is. Franciaország középső és keleti részén, Dél-Németország, Svájc, Észak-Olaszország, Morvaország déli, határmenti területein, Dél-Szlovákiában, Romániában főleg Erdélyben és Dobruzsában termesztik, amely területeken el is vadul, hazai őshonossága vitatott. TERPÓ (1960) egyébként azon a véleményen van, hogy e faj a bortermő szőlővel kerülhetett be hazánkba. Más feltételezések (BŐHM É. I.) szerint a hozzánk betelepült délvidékiek (dalmátok, horvátok, szerbek) hozták magukkal alanyként, szőlőik mezsgyéin ültették e fajt, amely aztán kereszteződések révén eltávolodott az alapfajtól. [Ezt sugallja a TERPÓ (1960) által elkülönített subsp. *orientalis* taxon is.] De az sem lehetetlen, hogy a termesztett körtékből – melyeknek egykor szülőfaja lehetett – hasadt ki. Jelenlegi elterjedési területén belül mindenütt viaszszorulóban, eltűnőben lévő faj (BARTHA, 1998).

Hazai előfordulás

Az itt közölt előfordulási adatok a *Pyrus nivalis* subsp. *orientalis* taxonra vonatkoznak.

Dunazug-hegység (Visegrádi-hegység, Pilis, Budai-hegység, Gerecse)

Lit.:

- „Gyermely: Siklóernyő-hegy” (BARINA, 2001: „több fa és sarj, 1998-ban tűz miatt az idősebb egyedek elpusztultak; a Gerecsére új!; BARINA, 2006: „száraz gyepten, egyetlen sarjtelep”)
- „Budai-hegység: Lipótmező” (BORBÁS, 1879: „szálonként a Lipótmező előtt való kis erdőben”)
- „Budai-hegység: Csúcs-hegy” (PÉNZES, 1949 sub *P. austriaca*; TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
- „Budai-hegység: Remete-hegy” (TERPÓ, 1960; FACSAR ex litt., 1996)
- „Leányfalu: Boldogtanya” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Szentendre: Óvíz = Öregvíz” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Macskalyuk-oldal” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Pismány” (PÉNZES, 1949 sub *P. austriaca*; TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996)
- „Szentendre: Tyukos” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Szentendre: Sas-kő” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Szentendre: Pécsin = Petyina” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)
- „Szentendre: Papp-sziget” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)
- „Pomáz: Kiscsikóvár” (PÉNZES, 1949 sub *P. austriaca*; TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Böhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Kiskartália” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Böhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Nagykartália” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, Böhm É. szerint kipusztult”)
- „Pomáz: Kő-hegy” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)

Herb.:

- „Budae-Pestini, in colle Pismány, ad Sancti-Andream (Szent-Endre), loc. aridis.” (BORBÁS V. in BP, 1895)
- „Budai-hegység, Csúcshegy, a hegy nyugati oldalán.” (BÖHM É.I. in BP, 1998)
- „Budapest mellett a Lipótmezőn a szőlők határát képező dombon néhány cserje alakú fa.” (SIMKOVICS (SIMONKAI) L. in BP, 1874)
- „Budapest, Ördögórom” (PÉNZES A. in BP, 1933)
- „Comit. Pest. Budaörs, Odvas-hegy.” (PÉNZES A. in BP, 1959)
- „Comit. Pest. In declivibus montis Csúcshegy, supra pagum Pesthidegkút.” (KÁRPÁTI Z. in BP, 1947)
- „Comit. Pest. In montis Hármashatárhegy, supra Óbuda. (DEGEN Á. in BP, 1918)
- „Comit. Pest. In rupestribus calcar. merid. montis Remete-hegy prope Máriaremete.” (BOROS Á. in BP, 1944)
- „Comit. Pest. Inter vineas pedis montis Kőhegy, prope Szentendre.” (BOROS Á. in BP, 1929)
- „Comitatus Pest, in montis Budai-hegység, in monte Kálvária-hegy.” (BEDE-FAZEKAS R. in BP, 1993)

- „Csúcshegy, Budapest. Comit. Pest.” (PAPP J. in BP, 1947)
- „Csúcshegy” (VAJDA L. in BP, 1927)
- „Izbég Szentendrénél, Óvíz déli lejtőjén.” (JÁVORKA S. – TERPÓ A. in BP, 1954)
- „Komárom-Esztergom m. Esztergom: Vaskapu alja.” (BARINA Z. – PIFKÓ D. in BP, 2000)
- „Komárom-Esztergom m. Gyermely: Siklóernyő-hegy, Máriahalom közelében.” (BARINA Z. – PIFKÓ D. – RIEZING N. in BP, 2001)
- „Komárom-Esztergom m. Gyermely: Siklóernyő-hegy, Máriahalom közelében.” (BARINA Z. in BP, 1998)
- „Leányfalu és Szentendre közt, Macskalyuk-oldal.” (JÁVORKA S. – TERPÓ A. in BP, 1954)
- „Leányfalu feletti gerinc nyugati lejtője.” (JÁVORKA S. – TERPÓ A. in BP, 1954)
- „Leányfalu, Boldogtanya. A Pécsintől észak-keletre, nagy vízmosás felső szegélyében.” (BÓHM É.I. in BP, 1998)
- „Leányfalu, Boldogtanya. A tanyától délre, nagy vízmosás szélén.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Leányfalu, Postarét. Nagy-Malomhegy felett, az út szélén, földút mellett.” (BÓHM É.I. in BP, 1994)
- „Pest megye, Budai-hegység, Budaörsi-hegy.” (SOMLYAY L. – PIFKÓ D. in BP, 2001)
- „Pest megye, Budai-hegység, Nagykovácsi, Remetehegy.” (SOMLYAY L. in BP, 2003)
- „Pest megye, Pomáz: Körte-forrás, bozótban.” (BÓHM É.I. in BP, 2000)
- „Pesthidegkút, Remetehegy.” (PAPP J. in BP, 1944)
- „Pesthidegkút, Remetehegy.” (PAPP J. in BP, 1944)
- „Pilisszántó, Pázsity, a Pilis-hegy déli lábánál.” (BÓHM É.I. in BP, 2002)
- „Pilisszentkereszt, Kakas-hegy.” (BÓHM É.I. in BP, 1998)
- „Pilisszentkereszt, Kopanyica. Az út kanyarja felett, Szentkút közelében.” (BÓHM É.I. in BP, 1997)
- „Pilisszentlászló, Kis-Pap-hegyi telkek.” (BÓHM É.I. in BP, 1999)
- „Pilisszentlélek, Égett hárs.” (BÓHM É.I. in BP, 2000)
- „Pomáz, a Csikóvár lenyúló déli lejtőjén, Nagy-Kartália.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Pomáz, a Csikóvár lenyúló déli lejtőjén, Nagy-Kartália.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Pomáz, Csikóvár. Comit. Pest.” (PÉNZES A. in BP, 1948)
- „Pomáz, Csikóvár” (PÉNZES A. in BP, 1948)
- „Pomáz, Kis-Kartália.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Pomáz, Kis-Kartália.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Pomáz, Kő-hegy.” (BEDE-FAZEKAS R. in BP, 1993)
- „Pomáz, Nagykartália.” (PÉNZES A. in BP, 1962)
- „Pomáz, Nagy-Kartália.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Pomáz, Nagykartália.” (PÉNZES A. in BP, 1962)
- „Szentendre felett, Macskalyuk-oldal.” (TERPÓ A. – CSAPODY V. in BP, 1954)
- „Szentendre, az Öregvíz forrástól észak-keletre fekvő elhagyott telkek helyén.” (HORÁNSZKY A. in BP, 1953)
- „Szentendre, Jegyzőkertje. Muflon és Vanília utca sarka.” (BÓHM É.I. in BP, 1995)
- „Szentendre, Jegyzőkertje. Vanília utca folytatása.” (BÓHM É.I. in BP, 1995)
- „Szentendre, Macskalyuk-oldal. A Pismányhegy Sztaravoda-forrás feletti gerince, nyugati lejtő.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Szentendre, Macskalyuk-oldal.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Szentendre, Öregvíz felett.” (PÉNZES A. in BP, 1955)
- „Szentendre, Pécsin.” (BARÁTH Z. – TERPÓ A. in BPK, 1953)
- „Szentendre, Pécsin.” (BARÁTH Z. – JÁVORKA S. – TERPÓ A. in BPK, 1954)
- „Szentendre, Pécsin, Boldog u. telken.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)
- „Szentendre, Pécsin.” (BÓHM É.I. in BP, 1996)

- „Szentendre, Pécsin: Boldog utca – Gerinc utca sarkán.” (BŐHM É.I. in BP, 1996)
 „Szentendre, Pismányhegy keleti oldal.” (BŐHM É.I. in BP, 1999)
 „Szentendre, Pismányhegy, Tegez utca, Skanzen kerítése mögött.” (BŐHM É.I. in BP, 1996)
 „Szentendre, Pismányhegy. Barackos úton, felhagyott telken.” (BŐHM É.I. in BP, 1996)
 „Szentendre, Saskő (távvezeték).” (BŐHM É.I. in BP, 1996)
 „Szentendre, Saskő.” (BŐHM É.I. in BP, 1996)
 „Szentendre, Szabadságforrás felett Macskalyuk felhagyott szöllejében.” (JÁVORKA S. – CSAPODY V. in BP, 1958)
 „Szentendre, Sztara voda felett.” (TERPÓ A. in BP, 1954)
 „Szentendre, Tyukos-tető. A domb észak-keleti oldala, a Láncfű utca felett.” (BŐHM É.I. in BP, 1998)

Balaton-felvidék

Lit.:

- „Balatonfüred: Tamás-hegy” (BÁLINT, 1996)

Herb.:

- „Tamás-hegy” (N.N. in BPK, 1966)

Mátra

Lit.:

- „Gyöngyös: Sár-hegy” (TERPÓ, 1960)
 „Gyöngyös: Sár-hegy (Farkasmály területén és a Visontai-hegy nyugati lejtőjén)” (MOLNÁR, 2002)
 „Gyöngyössolymos: Kishegy déli oldala” (SRAMKÓ et al., 2008)
 „Gyöngyös: Sár-hegy, a Visonta-hegy délkeleti oldalában” (SRAMKÓ et al., 2008)
 „Abasár: Sár-hegy (Felső-cibike)” (SRAMKÓ et al., 2008)

Herb.:

- „Sárhegy” (N.N. in BPK, 1955)
 „Sárhegy” (TERPÓ A. in BPK, 1956)
 „Heves megye, Mátra-hegység, Gyöngyös: Sárhegy.” (SOMLYAY L. – PIFKÓ D. in BP, 2001)

Aggteleki-karszt

Herb.:

- „Comit. Abaúj-Torna. Ad marg. silv. supra “Tengerszemszálló”, prope Jósavfő.” (BOROS Á. in BP, 1953)
 „Tornai Karszt. Jósavfő: Haragistya-tető.” (JAKUCS P. – PÓCS T. in BP, 1961)

Zempléni-hegység

Lit.:

„Termesztik.” (KISS, 1939)

„Tállya: Nagy-Hasznos” (TERPÓ, 1960; BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam”)

„Mád: Tiszamező” (BÁLINT, 1996: „a terület bejárása során nem találtam, kipusztulhatott”)

Herb.:

„Comit. Abaúj-Torna. Ad margines sylvarum vallis Kemencepatak völgye, Pálháza.” (VAJDA L. in BP, 1947)

„Tállya, Nagyhasznos. A kőbánya felett.” (BÓHM É.I. in BP, 1998)

Termőhelyi igények, társulásviszonyok

Kollin-szubmontán jellegű, melegkedvelő növény. Jó szárazság- és hidegtűrő, de virágzásban fagyérzékeny; a kártevők (hernyók) különösen a fiatal terméskezdeményt és magát a virágot károsítják. Ezen okok miatt ritkán hoz nagyobb mennyiségű termést. Inkább meszes és semleges kémhatású (andezit, andezittufa, dolomit és mészkő alapközetben kialakuló) közethatású talajokon fordul elő. Félsszáraz-száraz, napos termőhelyeken él, déli kitettségű enyhe lejtőkön vagy közel sík részeken, 250–350 m tszf. magasságok között. Hegy- és dombvidéki tölgyesek szélein, bokorerdőkben, ritkás erdőkben, tisztásokon, mezsgyéken, utak szélén, felhagyott szőlőkben, gyümölcsösökben találjuk. A lelőhelyek túlnyomó többsége a középhegységi *Orno-Quercetum pubescenti-cerris*, illetve a *Corno-Quercetum* erdőtársulások helyén évszázadokkal ezelőtt kialakított szőlők és gyümölcsösök területein található, azok mezsgyéin vagy a ma már felhagyott parcellákon. Sarjtelepei a felhagyott termőterületeket újra meghódító lejtősztyepeken és erdőpusztaréteken verődnek fel. A növény mai termőhelyi viszonyai azt a látszatot keltik, hogy a szőlővel került hazánkba.

A Dunántúli- és az Északi-középhegység szinte minden délies kitettségű lejtőjén a kárpát-medencei szőlőművelés (a római kor) kezdete óta a kiirtott lösztölgyesek, mész- és melegkedvelő tölgyesek helyén alakították ki (sokszor teraszozva) a szőlőparcellákat. Két évezreden át, egészen napjainkig, a felhagyás és az újra művelésbe vonás váltakozott. Felhagyás – legutóbb a filoxéra-vész – után a mezsgyékre (obalák) viaszszorult vegetáció rendszerint visszafoglalta ezeket a parcellákat. Ezekre a mezsgyékre általában gyümölcsfákat (pl. naspolya, birs, szilva, szelídgesztenye stb.), dísznövényeket (pl. közönséges orgona), valamint vadlányokat

ültettek. Itt ezeken a mezsgyéken éltek hosszú évekig háborítatlanul a vastaggallyú körte változatai és hibridjei. Innen terjedtek át a közeli gyepekre is, gyökérsarjtelepeik jellemzően ezekben a másodlagos gyepekben terjeszkedtek. Sajnos az 1970-es évek telkesítései, majd napjainkban ezek belterületbe vonása, a nagy lakóparkok építése miatt a területek megsemmisültek, vagy amennyiben nem élveznek valamilyen szintű védelmet, megsemmisítésre ítélték.

Természetvédelmi vonatkozások

NÉMETH (1989) szerint a *Pyrus nivalis* (subsp. *nivalis*) kipusztulással veszélyeztetett (KV) (al)faj, míg a *Pyrus salviifolia* (nála *P. nivalis* subsp. *salviifolia*) aktuálisan veszélyeztetett (al)faj. (Valójában itt tévesztés lehetett, a két taxon veszélyeztetettségét fölcserélték.) BARTHA (2000) a *Pyrus nivalis* s.l. esetében a veszélyeztetett (EN) besorolást adja, míg KIRÁLY et al. (2007) a *Pyrus nivalis* taxonnál veszélyeztetett (EN), a *P. salviifolia* taxonnál adathiányos (DD) kategóriát ad meg. A hazai vörös listákban külön feltüntetésre került a *Pyrus ×austriaca* is, NÉMETH (1989) potenciálisan veszélyeztetett (PV), BARTHA (2000) veszélyeztetett (EN), KIRÁLY (2007) sebezhető (VU) besorolást jelez. A *Pyrus nivalis* (incl. *P. salviifolia*) 1988 óta védett, akkori eszmei értéke 2 ezer Ft, amely 1993-ban 10 ezer Ft természetvédelmi értékre módosult. 1993 óta valamennyi hibrid (*Pyrus ×austriaca*, *P. ×pannonica*, *P. ×praeenorica*, *P. ×hazslinszkyana*, *P. ×pomazensis*, *P. ×transdanubica*, *P. ×mohacsiana*) is védelmet élvez. Tekintettel a felgyorsult kipusztulási folyamatokra, indokolt lehet a vastaggallyú körte és hibridjeinek átsorolása a fokozottan védett kategóriába.

A vastaggallyú körtét érintő legfontosabb veszélyforrások, veszélyeztető tényezők közül az élőhelyek belterületbe vonását, parcellázásokat, beépítéseket, avartüzeket, illegális hulladéklerakásokat, a gyökérsarjak kiásását, a hónapokig tartó aszályokat, késői fagyokat lehet említeni. Az utóbbi két ok miatt idős példányaik egyébként több helyen száradásnak indultak. További gond, hogy kis egyedszámú populációk, töredékpulációk vannak, sokszor egyetlen sarjtelep egyetlen genotípusa alkot ilyet. A kis egyedszámnak is betudható, hogy az utódok java része hibrid. A steril vagy rosszul termékenyülő egyedek többsége gyökérsarjaival egy ideig még fenn tudja ugyan magát tartani, viszont a vastaggallyú körte génállománya fokozatosan feloldódik. A hibridek helyben keletkezett, zömében efemer hibridek, egy-egy gyökérsarjtelep elpusztítása sok esetben a taxon kipusztulását (kihalását)

is jelenti. Termése a nemes körtékéhez képest kicsi, ezért a mai kert-kultúrából e faj és rokonai kiszorulnak.

Megőrzése az országosan védett természeti területeken kívül, a települések külterületén, hétvégi telkek között csaknem lehetetlen. Mivel azonban a legtöbb állománya ilyen helyeken (elsősorban mezsgyéken) él, már eddig is nagyon sok egyed áldozatul esett a parcellázásnak és a beépítésnek. Megoldást jelenthetne a veszélyeztetett kis populációk áttelepítése országosan védett természeti területekre, hasonló élőhelyekre, gyökérsarjak segítségével.

Aktív védelmére is van több példa. Az 1970-es évek második felében az akkori Kertészeti Vállalat Tahi-nagykerti telepén birsalanyra oltották a taxonok egy részét, ezek az akkori Kertészeti Egyetem Soroksári Botanikus Kertjében génalapgyűjteményként kerültek elültetésre. Ugyanakkor gyökérsarjakról is készült kisebb élőgyűjtemény, ezek ma már termőkorúak. Az 1990-es évek végén a Földművelésügyi Minisztérium és a Környezetvédelmi Minisztérium Természetvédelmi Hivatala, együttműködve az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézettel (OMMI) és a Kiskunsági Erdészeti Zrt.-vel (KEFAG) egy másik génalapgyűjteményt hozott létre Kecskeméten. Ez az élőgyűjtemény gyökérsarjak és szemzőhajtások begyűjtésével jött létre.

Az érdi Gyümölcsstermesztési Kutatóintézet is rendelkezik egy *Pyrus* génalapgyűjteménnyel, amely anyaga Terpó András professzor úrtól származik. Sajnos a kutatóintézet bizonytalan helyzete miatt az élőgyűjtemény fennmaradása erősen kérdéses.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozunk Terpó András professzor úrnak szakmai ismeretei átadásáért, Facsar Gézának tanácsaiért, Barina Zoltánnak a típusanyagok kigyűjtéséért és a herbáriumi kutatás segítéséért, Kerényi-Nagy Viktornak a herbáriumi cédulák fotózásáért. A gondos lektori munkáért köszönet illeti Kézdy Pált és Rácz Istvánt.

Irodalom

- BÁLINT S. (1996): Molyhos levelű körték hazánkban. – Diplomamunka, Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron, 80 pp. + XXVI. tab.
- BARINA Z. (2001): Néhány növényfaj elterjedése a Gerecse-hegységben és környékén. – *Kitaibelia* 6(1): 133–148.
- BARINA Z. (2006): A Gerecse hegység flórája. – *Rosalia* 1: 1-612. (spec. p. 148.)

- BARNA. T. – BŐHM É. I. – SZULCSÁN G. – VINIS G. (1999): A vadkörte fajok (*Pyrus* spp.) génmegőrzése. In: MÁTYÁS CS. (szerk.): Genetikailag veszélyeztetett ritka fafajok génmegőrzésének gyakorlati teendői. – OMMI, Budapest, pp. 42–47.
- BARTHA D. – MÁTYÁS CS. (1995): Erdei fa- és cserjefajok előfordulása Magyarországon. – Saját kiadás, Sopron, 223 pp. (spec. p. 128.)
- BARTHA D. (1987): Egyes, hazánkban őshonos és gyakrabban kultivált fa- és cserjefaj nemzetségnévének eredete és jelentése. – Az Erdő **36**: 363–367.
- BARTHA D. (1990): Hazánk védett fa- és cserjefajai I. Körték. – Az Erdő **39**: 14.
- BARTHA D. (1997): Fa- és cserjehatározó. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, 340 pp.
- BARTHA, D. (1998): *Pyrus nivalis* JACQ. In: SCHÜTT, P. – SCHUCK, H.J. – LANG, U.M. – ROLOFF, A. (Hrsg.): Enzyklopädie der Holzgewächse. Handbuch und Atlas der Dendrologie. – ECOMED Verlagsgesellschaft, Landsberg, Band III/2/12., pp. 1–6.
- BARTHA D. (1999): Gyapjas körte – *Pyrus nivalis* JACQ. In: FARKAS S. (szerk.): Magyarország védett növényei. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, p. 125.
- BARTHA D. (2000): Vörös Lista. Magyarország veszélyeztetett fa- és cserjefajai. Kék lista. Magyarország aktív védelemben részesülő fa- és cserjefajai. Fekete Lista. Magyarország adventív fa- és cserjefajai. – LővérPrint, Sopron, 32 pp.
- BARTHA D. (2009): *Pyrus* L. – Körte. In: KIRÁLY G. (szerk.): Új magyar fűvészkönyv. Magyarország hajtásos növényei. – Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, Jósavfő, pp. 221–222.
- BATIZ E. (2000a): A körte (*Pyrus*) nemzetség morfológiai és növényföldrajzi feldolgozása. – Diplomadolgozat, Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék, Budapest.
- BATIZ E. (2000b): A körte (*Pyrus*) nemzetség morfológiai és növényföldrajzi feldolgozása. – Tilia **9**: 163–216.
- BEAN, W. J. (1980): Trees and Shrubs Hardy in the British Isles. Vol. III. – M. Bear and John Murray Ltd., London, pp. 445–454.
- BORBÁS V. (1879): Budapestnek és környékének növényzete. – Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 176 pp. (spec. p. 158.)
- BŐHM É. I. (2010): A Magyarországon természetközeli élőhelyeken ritka, védett *Pyrus nivalis* agg.-hoz tartozó fajok és változatok felhasználhatósága a nemesítésben. – XVI. Növénytermesztési Tudományos Napok, Összefoglalók, p. 47.
- BROWICZ, K. (1972): *Pyrus* L. In: DAVIS, P. H. (ed.): Flora of Turkey and the East-Aegean Islands. Vol. 4. – University Press, Edinburgh, pp. 160–168.
- BUJA, A. (1956): *Pyrus* L. In: SAVULESCU, T. – NYÁRÁDY, E. J. (eds.): Flora Republicii Populare Romine. Vol. IV. – Bukarest, pp. 203–216.
- CZEREPA NOV, S. K. (1981): Plantae Vasculares URSS. – Leningrad, pp. 442–443.
- DIAPULIS, CH. (1933): Beiträge zur Kenntniss der orientalischen Pomaceen (*Pyrus*, *Sorbus*, *Crataegus*). – Fedde's Repertorium specierum novarum regni vegetabilis **34**: 29–72.
- FEDOROV, AN. A. (1954): Gruša – *Pyrus* L. In: SOKOLOV, S. J. (ed.): Derevja i kustarniki SSSR. Vol. 3. – Moskva-Leningrad, pp. 378–414.
- FOLGNER, V. (1897): Beiträge zur Systematik und pflanzengeographischen Verbreitung der Pomaceen. – Österreichische Botanische Zeitschrift **47**: 153–178., 199–206.
- GENCSI L. – VANCURA R. (1992): Dendrológia. – Mezőgazda Kiadó, Budapest, pp. 78–79., 448–453.
- HEGI, G. (1923): Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Vol. IV/2. – München, p. 607. + fig. 1033.
- JÁVORKA S. (1915): Kisebb megjegyzések és újabb adatok. – Botanikai Közlemények **14**: 62–68.

- KANITZ, Á. (1863): Pauli Kitaibelii Additamenta ad Floram Hungaricam. – *Linnaea* **32**: 305–642. (spec. p. 584.)
- KERNER, A. (1896): Schedae ad Floram exsiccata Austro-Hungaricam VII. – Verlag von Frick, Vindobonae, p. 15.
- KIRÁLY G. – KIRÁLY A. (1998): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez. – *Kitaibelia* **3**(1): 113–119.
- KIRÁLY G. – KUN A. – SZMORAD F. (1999): A Vas-hegy csoport vegetációja és florisztikai érdekességei. – *Kitaibelia* **4**(1): 119–142.
- KIRÁLY G. – MESTERHÁZY A. – KIRÁLY A. (2007): Adatok a Nyugat-Dunántúl flórájához. – *Flora Pannonica* **5**: 3–66. (spec. p. 48.)
- KIRÁLY G. (1996): A Kőszegi-hegység edényes flórája. – *Tilia* **3**: 1–414. (spec. p. 46.)
- KIRÁLY G. (2000): Neue Ergebnisse der floristischen Forschung im westlichen Grenzgebiet Ungarns. – *Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft Österreich* **137**: 235–254.
- KIRÁLY G. (szerk.) (2007): Vörös Lista. A magyarországi edényes flóra veszélyeztetett fajai. – Saját kiadás, Sopron, 73 pp.
- KISS Á. (1939): Adatok a Hegyalja flórájához. – *Botanikai Közlemények* **36**: 181–278. (spec. p. 220.)
- KISS T. (1985): Lichenológiai kutatások a Vashegyen. – *Botanikai Közlemények* **72**(1–2): 163–167.
- KUN A. (1996): Kiegészítések és újabb adatok a magyar flóra és vegetáció ismeretéhez. – *Kitaibelia* **1**: 26–33.
- MALEEV, V. P. (1939): *Gruša – Pyrus* L. In: KOMAROV, V. L. – JUZEPČUK, S. V. (eds.): *Flora URSS. – Academiae Scientiarum URSS, Moskva-Leningrad*, pp. 336–357.
- MESTERHÁZY A. – BAUER N. – KULCSÁR L. (2003): A kistáplói bazalt tanúhegyek edényes flórája. – *Tilia* **11**: 7–165. (spec. p. 36.)
- MOLNÁR CS. (2002): Új adatok a Mátra déli és keleti részének növényvilágából I. – *Kitaibelia* **7**(2): 169–182.
- NÉMETH F. (1989): Száraz növények. In: RAKONCZAY Z. (szerk.): *Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok.* – Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 265–321.
- PÉNZES A. (1949): Adatok a vadkörték ismeretéhez. – *Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karának Közleményei* **13**: 66–74.
- REHDER, A. (1954): *Manual of cultivated Trees and Shrubs hardy in North-America*. Ed. 2. – MacMillan Company, New York, 996 pp. (spec. p. 402–403.)
- SCHNEIDER, C. K. (1906): *Illustriertes Handbuch der Laubholzkunde*. Vol. I. – Gustav Fischer Verlag, Jena, 810 pp. (spec. p. 655–667.)
- SOÓ R. (1966): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II. – Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 101–105.
- SRAMKÓ G. – MAGOS G. – MOLNÁR CS. – URBÁN L. (2008): Adatok a Mátra flórájának ismeretéhez. – *Kitaibelia* **13**(1): 74–93.
- SZMORAD F. (2008): Ergänzungen zur Gefäßpflanzenflora des Ödenburger Gebirges. – *Flora Pannonica* **6**: 89–115. (spec. p. 93.)
- TERPÓ A. – AMARAL FRANCO, J. do (1968): *Pyrus* L. In: TUTIN, T. G. – HEYWOOD, V. H. et al. (eds.): *Flora Europaea*. Vol. 2. – University Press, Cambridge, pp. 65–66.
- TERPÓ A. (1960): Magyarország vadkörtéi. *Pyri Hungariae.* – Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve **22**: 1–258.
- TERPÓ A. (1976): A körte botanikai leírása és a körtefajok ismertetése. In: GYURÓ F.: *Körte.* – Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, pp. 37–54.

- TERPÓ A. (1985): Studies on Taxonomy and Grouping of *Pyrus* Species. – Feddes Repertorium **96**(1-2): 73–87.
- TERPÓ A. (1992): *Pyrus* taxa in Hungary and their practical importance. – Thaiszia **2**: 41–57.
- TÍMÁR G. (1994): A Vendvidék védett és veszélyeztetett növényei. – Diplomamunka, Erdészeti és Faipari Egyetem Erdőmérnöki Kar Növénytani Tanszék, Sopron, 101 pp. + 13 melléklet.
- TÍMÁR G. (1995): A Vendvidék védett és veszélyeztetett növényei. – Vasi Szemle **49**: 3–18. (spec. p. 16.)
- WITTAŠEK, J. (1904): Über die Herkunft von *Pyrus nivalis* JACQ. – Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft **57**: 624–630.